

Kadri Soo
Dagmar Kutsar

Kuidas elad, Eestimaa laps?

- OLEN SÕBRALIK JA VIISAKAS.
- TOSTAN VASTAMISEKS KÄTT.
- KUULAN OPEAJAT.
- KÄIN OÜE
- EI SE
- VAHELE.
- HOIAN LAUA

Ülevaade 8–12-aastaste laste
subjektiivsest heaolust

Tartu 2020

Kuidas elad, Eestimaa laps?

Ülevaade 8–12-aastaste laste subjektiivsest heaolust

Kadri Soo

Dagmar Kutsar

Tartu Ülikool

Ühiskonnateaduste instituut

2020

Kuidas elad, Eestimaa laps?

Ülevaade 8–12-aastaste laste subjektiivsest heaolust

Uurimistööd on finantseerinud Eesti Teadusagentuur (PUT1530 ja PRG700)

Children's Worlds laste subjektiivse heaolu uuringu ülemaailmne esitlus toimub 4. mail 2020. aastal Jacobsi Fondis Zürichis.

Kirjastanud

Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituut

Lossi 36, 51003 TARTU

2020

Autoriõigus: Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituut, 2020

Kaanefoto: brand.estonia.ee / Haridus- ja Teadusministeerium (Aivo Kallas)

Fotod: brand.estonia.ee / 3 x Haridus- ja Teadusministeerium (Aivo Kallas), Aron Urb,
Katrina Tang, Tõnu Runnel

Keeletoimetaja: Mai Beilmann

Kujundaja: Ivo Hunt

Väljaande andmete kasutamisel või tsiteerimisel palume viidata allikale:

Soo, K., Kutsar, D. (2020). Kuidas elad, Eestimaa laps? Ülevaade 8–12-aastaste laste subjektiivsest heaolust. Tartu: Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituut.

SISUKORD

EESSÕNA	5
TEOREETILINE LÄHTEKOHT: LAPS ON TOIMEVÕIMEKAS JA LAPSE ARVAMUS ON TÕSISELTVÕETAV	6
ÜLEVAADE UURIMUSE LÄBIVIIMISEST	7
LAPSE PEREKONNA STRUKTUUR, SUHTED KODUS JA KODU TURVALISUS	9
PERE MATERIAALNE OLUKORD	12
KODUÜMBRUSE TURVALISUS	15
SÕBRAD	17
KOOL	19
AJAKASUTUS KOOLIVÄLISEL AJAL	23
UNEAEG	26
EMOTSIONAALNE HEAOLU JA SUHTUMINE ISEENDASSE	28
ELUGA RAHULOLU	32
TEADLIKKUS LASTE ÕIGUSTEST JA ÕIGUSTE TOIMIMINE	34
KAS LASTEL ON EESTIS HEA ELADA?	37
KOKKUVÕTE	39

EESSÕNA

Laste heaolu on tavaliselt uuritud objektiivsete näitajate kaudu, näiteks kui paljud lapsed elavad vaesuses, käivad koolis või on koolist välja langenud, saavad teenuseid või põevad mõnd haigust. Selline statistika jääb ühekülgses, kuni pole lastelt endilt küsitud, kuidas neil enda arvates läheb.

Rahvusvaheline Laste Heaolu Indikaatorite Ühing (ISCI) on alates 2011. aastast koordineerinud laste subjektiivse heaolu uuringut *Children's Worlds*, mille eesmärk on välja selgitada laste arvamused oma elu erinevate aspektide kohta, sh kui turvaliselt nad ennast erinevates kohtades tunnevad, kuidas vaba aega veedavad, millised on nende suhted oma pereliikmete, klassikaaslaste ja õpetajatega, kuidas nad iseendasse suhtuvad ning kui heaks nad oma elu üldiselt hindavad. Eesti lapsed on uurimuses osalenud kahel korral – 2013. ja 2018. aastal. Tegemist on esimese ülemaailmse laste subjektiivsele heaolule keskenduva esinduslike valimitega uurimusega, kus osalevad lapsed nii noorest eest alates.

Käesolev brošüür annab ülevaate kõige uuema – 2018. aastal toimunud – uuringu Eesti tulemustest¹. Uuringus osales 3150 last vanuses 8, 10 ja 12 aastat üle Eesti. Kõikidest Eestis elavatest nimetatud vanusegruppide lastest moodustab see 7–8%. Tegemist on esindusliku valimiga, mis tähendab, et laste arvamusi saab oma vanusegrupile üldistada.

Selle väikese ülevaatega soovime tänada kõiki lapsi, kes uurimuses osalesid, õpetajaid ja koolijuhte, kes võimaldasid uurimuse läbiviimist nende koolis, ning lastevanemaid, kes andsid loa oma laste uurimuses osalemiseks. Täname ka Eesti Teadusagentuuri, kes toetas uurimuse kavandamist, läbiviimist ja analüüsi ning käeoleva raamatukese väljaandmist.

Loodame, et seda ülevaadet loevad lapsed ning leiavad siit teemasid, mida omavahel ja täiskasvanutega koos arutada. Loodame ka, et see kirjutis tõmbab lastega töötavate spetsialistide, lastevanemate, poliitikakujundajate ja laiema avalikkuse tähelepanu ning annab mõtteainet, kuidas laste elu Eestis paremaks muuta.

Autorid

¹ *Children's Worlds* 2013.–2014. aasta andmekogumist toetas rahvusvaheliselt Jacobs Foundation. 2018. aasta uuringu läbiviimist Eestis ning käesoleva trükise valmimist toetab Eesti Teadusagentuur (PUT1530 ja PRG700).

TEOREETILINE LÄHTEKOHT: LAPS ON TOIMEVÕIMEKAS JA LAPSE ARVAMUS ON TÕSISELTVÕETAV

Traditsiooniliselt on lapsele vaadatud kui tulevasele täiskasvanule. Iga täiskasvanu on olnud kunagi laps ja igast lapsest kasvab täiskasvanu, kuid kui lähtuda põlvkondlikust vaatest, on laste põlvkond igas ühiskonnas püsiv nähtus, st nii täiskasvanud kui ka lapsed on igas ühiskonnas samal ajal olemas. On selge, et tulevikku luuakse juba praegu tänaste põlvkondade poolt ning selles mõttes on traditsiooniline ja uuem vaade lastele ja lapsepõlvele teineteist täiendavad: see, kui hästi läheb lastel oma elus praegu, mõjutab nende arengut ja tulevasteks täiskasvanuteks kasvamist.

Heaolu-uuringud on elutingimusi ja elukvaliteeti (elu eri tahkudega rahulolu) mõõtnud uurimused. Neid on tavapäraselt läbi viidud täiskasvanute hulgas ning lapsed on nendes olnud esindatud täiskasvanud vastajate hinnangute kaudu. 1990ndate aastate algusest hakkas aga levima traditsioonilise vaate (laps kui tulevane täiskasvanu) kõrval uus vaade lastele, kes elavad oma elu siin ja praegu. Selle käsitluse kohaselt on lapsed aktiivsed sotsiaalsed tegutsejad, nad on loomupäraselt aktiivsed ja eesmärgipärased ning oma vanusele, teadmistele ja kogemusele vastava sotsiaalse kompetentsusega. Lapsed on sarnaselt täiskasvanutega võimelised andma hinnanguid nii enda kui ka neid ümbritseva kohta ning seda suhteliselt varasest east peale. Lapsed on toimevõimekad, st neil on arusaamine iseendast ja olukordadest enda ümber, nad püüavad seada eesmärgi ja leida nende saavutamise viise. Seega on ka laste elutingimusi ja elukvaliteeti (subjektiivset heaolu) võimalik mõõta, uurides selle kohta lastelt endilt.

Milleks on vaja laste subjektiivset heaolu uurida? Eelkõige selleks, et teada saada, kuidas lastel nende endi arvates läheb. Sest see, kuidas asjad on ja kuidas nad paistvad, võivad olla üsna erinevad. Näiteks laps, kes elab koos mõlema vanemaga, kellel on õdesid-vendi ning kelle elutingimused paistavad väliselt väga head, ei pruugi olla oma eluga rahul, kui tema vanemad on tööga liigselt hõivatud ega leia lapse jaoks aega, laps on sageli üksi oma muredega ning samuti napib sõpru. Samas võib oma eluga olla väga rahul laps, kes objektiivselt on halvemas seisus: ta elab ühe vanemaga, pere sissetulek on suhteliselt madal ja nad elavad üsna tagasihoidlikes tingimustes, kuid vanem on alati lapse jaoks olemas, kui ta teda vajab, ning laps saab oma sõpradega hästi läbi.

Teiseks on laste arvamusi oma elu kohta oluline uurida selle jaoks, et nende abil kavandada muutusi laste elu parandamiseks. Selleks, et täna tulevikuilmanguid märgata ja mõistlikke otsuseid teha, on lisaks iseenda tarkusele oluline lapsega rääkida nii igapäevaselt kui ka uurimuste kaudu. Lapse poolt avaldatu võib olla ootamatu, ei pruugi koheselt haakuda täiskasvanu väärtuste ja subjektiivsete kogemustega ning võib esmapilgul tunduda otstarbetu, kuid lapse arvamuses võib sisalduda uuenduslik sõnum, midagi sellist, mille peale täiskasvanu pole mõelnud või mida on eitanud. Laste arvamused, kui neid kuulda võtta, loovad uusi väljavaateid ja kinnitavad uusi suundumusi laste elu parandamiseks. Üheks võimaluseks on laste arvamusi koguda läbi hoolikalt ettevalmistatud ja kavandatud uurimuste, nagu näiteks käesoleva raamatukese aluseks olev rahvusvaheline laste subjektiivse heaolu uuring *Children's Worlds* [Laste Maaailmad]. Rohkem saab uurimusest lugeda selle kodulehel www.isciweb.org,

sh tutvuda uurimuses osalenud riikide laste heaolu ülevaadetega ja publikatsioonidega.

ÜLEVADE UURIMUSE LÄBIVIIMISEST

Siinne analüüs põhineb *Children's Worlds* kolmanda laine Eesti andmestikul. Lisaks Eesti lastele osalesid uurimuses veel 35 riigi lapsed erinevatelt kontinentidelt. Kõikides riikides kasutati ühiselt väljatöötatud ja harmoneeritud ankeete ning iga osaleva riigi ülesandeks oli koguda lastelt arvamusi ja hinnanguid vanusegrupi kohta koostatud esindusliku valimiga. Eesti uuringu korraldas Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi laste ja pere heaolu uurimisrühm 2017/2018 õppeaasta sügiskul. Tulenevalt rahvusvahelisest metoodikast oli uuring klassipõhine: kutsusime uuringusse 2., 4. ja 6. klassi õpilasi, kes enamasti on vastavalt 8-, 10- ja 12-aastased. Uuringu läbiviimiseks saime kooskõlastuse Tartu Ülikooli inimuuringu eetika komiteelt.

Valimi tegemisel võtsime aluseks riikliku haridusstatistika kooliskäivate laste soo, vanuse, koolitüübi ning piirkonna järgi. Valimi moodustamisel kasutasime klastervalimi meetodit, mille esimeses etapis rühmitasime koolid asula- ja koolitüübi järgi ning igas rühmas koostasime juhuvalimi. Järgnevalt võtsime valimisse sattunud koolidega ühendust ja küsisime uurimuse läbiviimiseks nende loa. Oli koole, kes luba ei andnud. Kokku osales uuringus 42 tavakooli üle Eesti, neist 31 koolis oli õppekeeleks eesti keel ning 11 oli õppekeeleks täielikult või osaliselt vene keel või õppetöö toimus keelekümbluse meetodil.

Küsimustikud tõlkisime inglise keelest ning kohandasime eesti ja vene keelde, pidades silmas küsimuste lastepärast esitusviisi. 8-aastaste ankeedis olid skaalapunktide tähistamiseks emotikonid (joonis 1). Olgu öeldud, et emotikonid olid rahvusvaheliselt välja töötatud ning lastega kooskõlastatud. Lastele emotikonidega hinnanguskaalad väga meeldisid. Mitmed lapsed vanematest vanusegruppidest avaldasid arvamust, et ka neile oleksid emotikonidega skaalad väga hästi sobinud.

**Kui rahul Sa üldiselt
oled inimestega, kellega
Sa koos elad?**

Joonis 1. 8-aastaste ankeedi graafilise hinnanguskaala näide

Vanemad lapsed said kasutada tavapäraseid hinnanguskaalasid, mis olid aga harjumuslikust pikemad 11-punktilised (joonis 2). Esialgu tundus, et nii pikk skaala võib lastele raskusi valmistada, kuid lapsed olid tublid ja nende tagasiside skaala kasutuse kohta oli positiivne.

Kui rahul Sa üldiselt oled inimestega, kellega Sa koos elad? 0 = Üldse ei ole rahul 10 = Täiesti rahul

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

Joonis 2. 10- ja 12-aastaste ankeedis kasutatud 11-punktilise hinnanguskaala näide

Küsitlejateks olid Tartu Ülikooli magistri- ja bakalaureuseastme üliõpilased, kes olid selleks saanud eelneva ettevalmistuse. Lapsed täitsid küsimustiku klassiruumis iseseisvalt. Kõikide 8-aastaste ja vajadusel 10-aastaste laste küsitlemisel lugesid läbiviijad küsimused ja vastusevariandid valjusti ette ning jätsid õpilastele aega iseseisvalt vastamiseks. Küsimustiku täitmiseks kulus lastel aega maksimaalselt 45 minutit. Uuringus osalemine oli vabatahtlik ja anonüümne, õpilasel oli õigus uuringus osalemisest täielikult keelduda, katkestada ankeedi täitmine küsitluse ajal või jätta talle ebameeldivana tunduvatele küsimustele vastamata. Selleks et lapsed tunneksid küsimustele vastamisel ennast võimalikult vabalt, palusid küsitlejad õpetajatel klassiruumist lahkuda. Lapsed olid väga koostöövalmid ja rõõmsad selle üle, et nende arvamuse vastu huvi tunti. Samas oli ka neid lapsi, kelle vanem(ad) osalemise uurimuses ära keelasid. Mõned nendest lastest väljendasid meelehärmi ja segaduses olekut, mõned taandusid vaikides. Uurijatena usume, et lapse osalemisõigusest tulenevalt peaks lapse otsus osaleda või mitte osaleda olema määrav, mitte kooli ega vanemate oma. Vaid nii saame teoks teha lapse õiguse osaleda teda puudutavate asjade arutamises, sealhulgas tema arvamuse kuulamises ja sellega arvestamises.

Andmestiku korrastamise järel jäi lõplikuks valimiks 3150 vastajat, igast vanuserühmast veidi rohkem kui 1000 last (tabel 1). Poisid ja tüdrukud jagunesid valimis enam-vähem võrdselt. Kaks kolmandikku vastanutest täitis ankeedi eesti keeles, kolmandik vene keeles. Valdav enamik vene õppekeelega või keelekümbeluse klassis õppivatest lastest eelistas vastata küsimustele vene keeles. Siin brošüüris anname ülevaate tulemustest peamiselt vanuse järgi. Soo ja ankeedi keele järgi esitame tulemusi siis, kui nende rühmade vahel esines statistiliselt olulisi erinevusi ($p < 0,05$). Keelelise lihtsuse mõttes nimetame eesti keeles küsimustiku täitnud lapsi eesti lasteks ja vene keeles täitnud lapsi vene lasteks. Lapsed, kes jätsid vaadeldavatele küsimustele vastamata, on analüüsist välja jäetud.

Tabel 1. Children’s Worlds 2018. aasta uuringus osalenud laste valim*

Vanus	Lapsi vanuserühmas	Lapsi valimis	Poisid		Tüdrukud		Eesti keel		Vene keel	
			arv	%	arv	%	arv	%	arv	%
8-aastased	14 785	1 058	478	45	576	55	716	68	342	32
10-aastased	14 219	1 013	465	46	544	54	647	64	366	36
12-aastased	13 012	1 079	548	51	530	49	695	64	384	36

Märkus: Igast vanuserühmast jättis 1–4 vastajat oma soo märkimata.

* Uurimus oli klassipõhine. Kuna 2., 4. ja 6. klassis käivad õpilased olid küsitluse ajal enamasti vastavalt 8-, 10- ja 12-aastased, siis on rahvusvaheliselt kokku lepitud, et nimetame neid uurimuses läbivalt tinglikult 8-, 10- ja 12-aastasteks.

LAPSE PEREKONNA STRUKTUUR, SUHTED KODUS JA KODU TURVALISUS

Heaolu on seotud konkreetse aja ja kohaga ning inimeste ja inimsuhetega. Lapse heaolu seisukohalt on oluline tema perekond, eeskätt järgmised kolm perekonna toimimise tahku. Esiteks see, milline on perekond üldiselt, pereliikmete tervises seisund, haridustase ja omavahelised suhted. Teiseks on tähtis see, kuivõrd lapse pereliikmed on ühiskonnaga sidusad, st milline on perekonna sotsiaalmajanduslik toimetulek. Kolmas oluline lapse heaoluga seotud perekondlik tegur on vanemate toimetulek vanematena. See puudutab ühelt poolt nii üldiseid eluoskusi kui ka otseselt oskusi olla lapsevanem.

Perekond on laste esmane elu- ja arengukeskkond ning olulisim lähedaste suhete kogemise paik. Igapäevases suhtlemises omandavad lapsed esmased suhtlemisoskused just perekonnas, sealhulgas kogedes vanemate vanemaks kasvamist ja toimetulekut eripalgelistes olukordades. Lapsed Eestis elavad erinevates perestruktuurides, mis võivad lapsea jooksul mitmel korral muutuda: näiteks võib lisanduda uus pereliige õe või venna näol, lisanduda võib ka uus täiskasvanud pereliige ning samuti võib keegi perest eraldi elama asuda või lahkuda. Eestis on pooled alla 18-aastaste lastega pered ühelapselised, st lapsel ei ole ühtegi õde või venda; kümnendikul lastest on aga vähemalt kaks õde-venda. Euroopa Liidu taustal paistab silma, et Eesti lastest umbes kolmandikul on vanemad vabas kooselus, samas kui EL keskmine on sellest oluliselt madalam (14%). Kreekas on aga valdav see, et lapse vanemad on omavahel abielus (alla protsendi lastest elab seal vabas kooselus vanematega)². Laste pered erinevad omavahel sotsiaalse toimetuleku poolest. Statistikaameti andmetel elas 16% alla 18-aastastest lastest peredes, kelle sissetulekute tase jäi 2017. aastal alla vaesuspiiri³. On vanemaid, kellel erinevatel põhjustel toimetulek vanemana on raskendatud. 2011.–2015. aastal oli näiteks kohalikes omavalitsustes arvel üle 6000 vanemliku hoolitsuseta ja abivajava lapse ning see arv on kasvav; lisaks oli Eestis 2014. aasta seisuga üle 9000 erivajadusega lapse, kellest üle poole on raske või sügava puudega⁴.

Children's Worlds uurimuses küsisime 10- ja 12-aastastelt lastelt, kellega nad koos elavad. Selgus, et kahe bioloogilise vanemaga elab 76% 10-aastastest ja 71% 12-aastastest; kasuvanem on 10% 10-aastastest ja 13% 12-aastastest ehk siis umbes kümnendikul. Üksikvanemaga, kelleks on valdavalt ema, elab 15% lastest mõlemas vanusegrupis. Suurel osal lastest (40%) on üks õde või vend (sh kasuõde/-vend), umbes pooltel on aga kaks või enam õde-venda ja umbes kümnendik kasvab õe-vennata. 82% lastest, kellel on õde või vend, elab temaga koos, 18% lastest elab õde või vend omaette või teise bioloogilise vanema juures mujal. Ligi kolmandik lastest (32%) märkis ankeeti, et üks vanematest töötab mõnes teises Eesti piirkonnas või välismaal. Enamasti on eemal töötavaks vanemaks isa: kümnendiku laste sõnul töötab isa mujal Eestis, viiendikul aga teises riigis. Kõige nooremalt vanusegrupilt pere koosseisu kohta ankeedis ei küsitud.

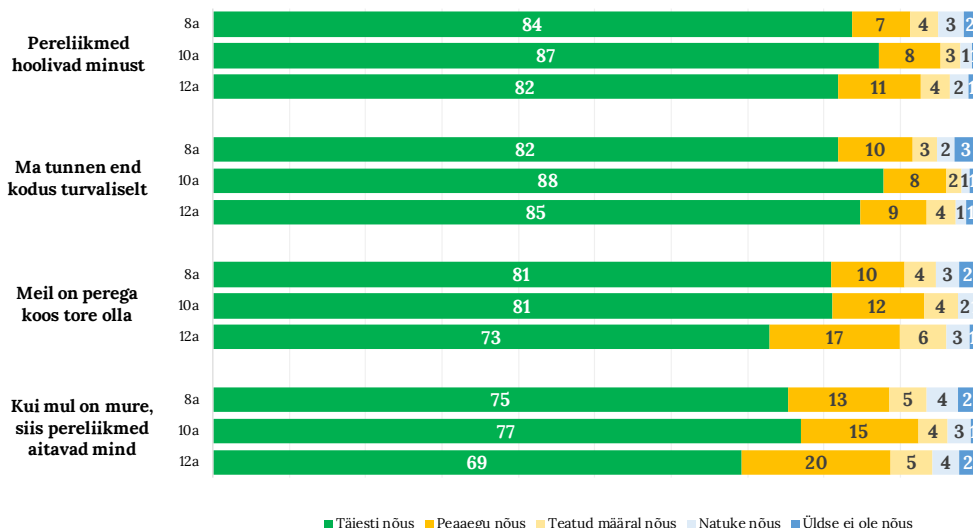
² Kutsar, D. ja Raid, K. (2019). Kui tavapärastest mõõtmisviisidest ei piisa. Kes on lapse perekond? D. Kutsar ja K. Raid (toim.), *Laste subjektiivne heaolu kohalik ja rahvusvahelises vaates* (lk 48–55). Tallinn: Statistikaamet.

³ Statistikaameti pressiteade nr 133, 18. detsembrist 2018.

⁴ ÜRO Lapse õiguste konventsiooni täiendav aruanne. Eesti valitsusväliste organisatsioonide täiendused, kommentaarid ja ettepanekud. Tallinn 2015.

Järgnevalt anname ülevaate sellest, millisena näevad lapsed oma kodu: kuivõrd on see nende arvates turvaline, lapsest hooliv ja teda mure korral aitav. Lisaks uurime, kuivõrd tunneb laps, et tal on pereliikmetega koos tore olla.

Valdav enamus ehk üle 80% lastest tunneb end kodus turvaliselt ja leiab, et pereliikmed hoolivad neist (joonis 3). Enam-vähem sama palju on ka neid, kellel on perega koos tore olla. Kõige vähem ilmutavad lapsed positiivsust aga selles osas, kuivõrd pereliikmed neid mure korral aitavad. 12-aastastest on selliseid, kes arvavad, et pere neile mure korral appi tuleb, vaid veidi üle kahe kolmandiku (69%). Aitamine eeldab ühelt poolt lapse jaoks olemasolemist just siis, kui ta seda vajab, ja võimekust last aidata, teiselt poolt aga ka lapse soovi ennast vanemale avada, st lähedustunnet ja vanema usaldamist.

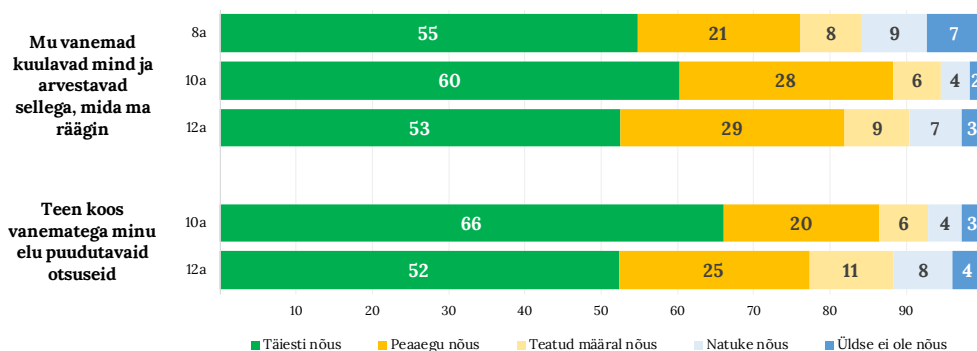
Joonis 3. Suhted kodus ja kodu turvalisus laste hinnangul (%)

Need kaks toetava ja usaldusliku suhte komponenti on tihedalt seotud joonisel 4 kujutatud laste hinnangutega, kuivõrd nende arvates on neid pereliikmete poolt kuulda võetud ja nende arvamusega arvestatud ning kuivõrd lapsed on tundnud, et nad on ühistes – eriti nende endi elu puudutavates asjaajamistes – saanud olla osalised.

Selgus, et lapsi, kes usuvad, et pereliikmed neid mure korral aitavad, on veidi rohkem kui neid, kes leiavad, et vanemad neid kuulavad ja nendega arvestavad (joonised 3 ja 4). Üllatuslikult ligi kümnendik 8-aastastest ei ole nõus väitega, et vanemad neid kuulavad ja arvestavad sellega, mida laps räägib. Teiste vanusegruppidega võrreldes on see suurim. Tundub, et selles uurimuslikus leius peegeldub laste uuenduslik sõnum: räägi lapsega, kuula teda, püüa mõista ja tema arvamusega arvestada isegi siis, kui ta on vaid kaheksa aastat vana. Kuid sama ootavad ka vanemad lapsed. Selgub, et vaid veidi üle poole on neid, kes nõustuvad täielikult, et neid kodus kuulda võetakse (joonis 4).

Lastele esitati vastamiseks küsimus ka selle kohta, kuivõrd nad teevad vanematega koos nende elu puudutavaid otsuseid. Kümneaastastest 66% nõustus täielikult, et nad teevad

koos vanematega oma elu puudutavaid otsuseid, 12-aastaste hulgas oli selliseid lapsi vähem – 52%. Kas sellest tulemusest võiks järeldada, et 12-aastased on 10-aastastega võrreldes iseseisvamad ja saavad rohkem ise otsustada? Mitte ilmtingimata, sest 12-aastaste hulgas on teiste vanusegruppidega võrreldes kõige vähem neid, kes nõustusid, et neid vanemate poolt kuulda võetakse, mis pigem viitab väiksemale suhtlemisaktiivsusele (ja võib-olla ka väiksemale vastastikusele mõistmisele) teismeliste ja nende vanemate vahel. Poiste ja tüdrukute hinnanguid võrreldes selgus, et tüdrukute hulgas on poistega võrreldes rohkem neid, kes vanematega koos otsuseid teevad ning kes usuvad, et pereliikmed neid mure korral aitavad. Selline tulemus viitab teismeliste tüdrukute suuremale suhtlemisaktiivsusele ja lähedusele vanematega ning poiste suuremale omaette jäetusele.

Joonis 4. Lapse arvamuse kuulamine, sellega arvestamine ja otsustuste tegemisse kaasamine kodus laste hinnangul (%)

Ankeedis palusime lastel 0...10 skaalal hinnata, kuivõrd on nad üldiselt oma pereliikmetega rahul. Laste hinnang on üsna kõrge, seda eelkõige nooremate laste seas. 8- ja 10-aastastest on endaga kooselavate pereliikmetega täiesti rahul 70%, 12-aastastest on täiesti rahul veidi üle poole (54%), ligi kolmandik aga üsna rahul (st märkisid 0...10 skaalal vastuseks 8 ja 9).

Soolised ja keelepõhised erinevused

- Poistega võrreldes on tüdrukute seas enam neid, kes nõustuvad, et pereliikmed aitavad neid mure korral. Näiteks nõustus 10-aastastest tüdrukutest 65% ja poistest 55% täielikult sellega, et nad saavad mure korral pereliikmetelt abi.
- 12-aastaste tüdrukute hulgas on samas vanuses poistega võrreldes rohkem neid, kes teevad koos vanematega nende elu puudutavaid otsuseid (vastavalt 59% ja 46%).
- Eesti lapsed nõustuvad vene lastega võrreldes rohkem, et vanemad kuulavad neid ja arvestavad nende arvamusega.
- Kuni 10-aastased eesti lapsed hindavad kodu turvalisust kõrgemaks kui vene lapsed. Näiteks tunneb end kodus täiesti turvaliselt 92% 10-aastastest eesti lastest, kuid vene laste seas on vastav näitaja 81%.

PERE MATERIAALNE OLUKORD

Sarnaselt täiskasvanutele on ka lastele tähtis, et neil oleksid olemas vajalikud asjad, nagu näiteks kooli- ja sporditarbed, sidepidamise vahendid (mobiiltelefon ja internetiühendus) ning piisavalt raha olulisteks ettevõtmisteks. Järgnevalt anname ülevaate laste arvamustest asjade kohta, mis neil on, ja uurime seda, kuidas lapsed hindavad oma pere majanduslikku toimetulekut.

Selgus, et peaaegu kõigil uuringus osalenud lastel on olemas korralikud riided, jalanõud ning koolitarbed (tabel 2). Ligi 100% 10- ja 12-aastastel on mobiiltelefon ja kodus internetiühendus, kuid 8-aastastest 6–7% ei ole oma mobiiltelefoni ega kodus internetiühendust. Tõenäoliselt peetakse neid mobiiltelefoni jaoks veel liiga väikesteks ning internetiühendus on samuti nende jaoks veel võõras. Suur osa lastest saab raha koolireisideks ja üritusteks, taskuraha saajaid on veidi vähem. Viies 8-aastastest ja kümnendik vanematest lastest ei saa enda hinnangul taskuraha. Küsisime ka, kui võrd rahul on lapsed sellise asjade omamise seisuga. Selgus, et umbes 70% kuni 10-aastastest lastest on täiesti rahul, kuid 12-aastaste hulgas on rahulolevaid ainult veidi üle poole (55%).

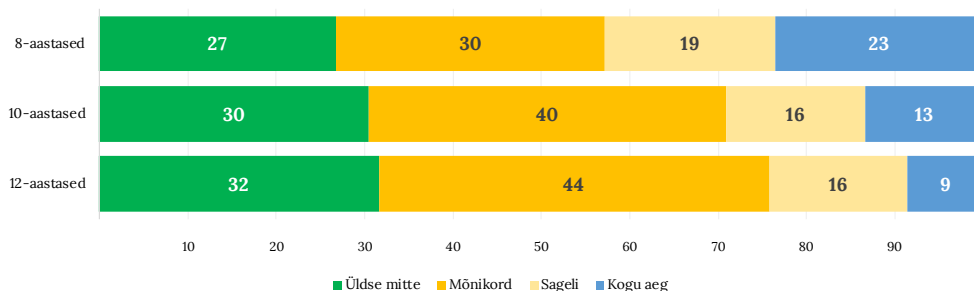
Aastaid tagasi, kui professor Ene-Margit Tiit⁵ analüüsis leibkondades lastele minevaid kulutusi, selgus ootuspäraselt, et lapse kasvades kulutused kasvavad. Nii näiteks läks tema arvutuste kohaselt koolieelikule 80% täiskasvanu kulutuste tasemest, kuid 18-aastaste puhul ületasid kulutused keskmise täiskasvanu tarbimise taseme pooleteisekordselt (ühistarbimist ei arvestatud). Samast analüüsist selgus, et väiksema sissetulekuga peredes oli ka lastele minevate kulutuste maht oluliselt madalam kui kõrgema sissetulekuga peredes. Kõige suurem erinevus kulutustes oli rahas, mis läks laste vabaajategevustele: vaesemate ja rikkamate leibkondade keskmised kulutused erinesid siin üle kolme korra.

Tabel 2. Laste osakaal, kellel on olemas järgmised asjad (%)

	8-aastased	10-aastased	12-aastased
Korralikud riided	98	100	99
Koolitarbed	98	100	99
Kaks paari korralikke jalanõusid	95	98	98
Mobiiltelefon	94	98	99
Internetiühendus kodus	93	98	99
Piisavalt raha koolireisideks ja üritusteks	89	97	98
Sportimiseks ja hobideks vajalik varustus	86	92	93
Taskuraha	81	90	90

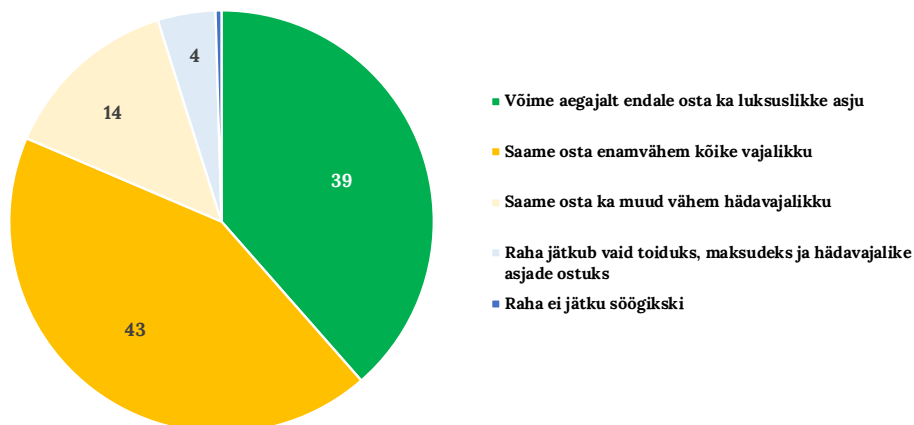
⁵ Tiit, E.-M. (2004). *Lapse Ülalpidamiskulude Arvutamise Metoodika*. Tallinn: Sotsiaalministeerium.

Lapsed üldiselt tajuvad pere majanduslikku olukorda kas läbi selle, kuidas vanemad reageerivad nende soovidele midagi osta, või siis mõistavad seda kaudsemalt igapäevaste tähelepanekute kaudu. Küsisime lastelt, kuivõrd nad tunnevad muret pere rahalise seisu pärast. Ligi kolmandik lastest pere rahalise seisu pärast ei muretse ja 30–44% muretseb mõnikord (joonis 5). Nooremate vastajate hulgas on rohkem neid, kes tunnevad sagedast muret raha piisavuse üle peres. Näiteks 8-aastastest umbes iga neljas ning 12-aastastest iga kümnes muretseb selle pärast pidevalt. Huvitav on see, et nooremate laste suurem muretsemine pere rahaasjade pärast vanemate lastega võrreldes ilmnis ka eelmisel uurimuse korral 2013. aastal. Ühest seletust me sellisele tulemusele praegu anda ei oska.

Joonis 5. Kui sageli lapsed muretsevad selle üle, kui palju on perel raha? (%)

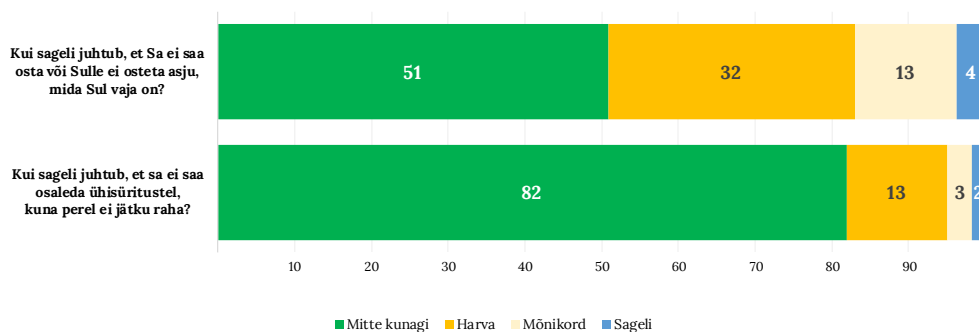
12-aastastelt lastelt küsisime arvamust pere majandusliku toimetuleku ja enese majandusliku ilmajäetuse kohta. Laste hinnangul on pere toimetuleku tase suhteliselt kõrge: 82% leiab, et nende pere saab osta enam-vähem kõike vajalikku või aegajalt ka luksuslikke asju (joonis 6). Ligi 5% laste hinnangul on pere rahaline olukord aga kehv: ressursse jätkub vaid toiduks, maksudeks ja muuks hädavajalikuks, mõnel juhul isegi mitte selleks; 14% laste arvates saab nende peres osta peale esmavajaliku veel muud hädavajalikku. Seega 18% lastest elab subjektiivselt suhteliselt madala majandusliku toimetulekuga peredes, mis vastab enam-vähem ametlikule statistikale, mille kohaselt 2017. aasta andmetel elas 16% alla 18-aastastest lastest peredes, kelle sissetulekute tase jäi alla vaesuspiiri⁶.

Joonis 6. Pere rahaline olukord 12-aastaste laste hinnangul (%)

⁶ Statistikaameti pressiteade nr 133, 18. detsembrist 2018.

Laste majandusliku ilmajäetuse tunnet uurisime kahe küsimusega: kuivõrd sageli juhtub, et nad rahapuudusel ei saa osta vajalikke asju ja kui tihti nad ei saa osaleda ühisüritustel. Enamus lastest (82%) vastas, et on saanud osaleda ühisüritustel, mis on kooskõlas sellega, et 82% vastanutest andis oma pere majanduslikule toimetulekule positiivse hinnangu (vt eelmine lõik). Pooled vastanutest leidsid, et nad on saanud osta endale vajalikke asju ja ligi kolmandik leidis, et vajaliku asja ostmine on rahapuudusel harva ära jäänud. Sagedast ilmajäetust on tundnud 2–4% vastanud lastest (joonis 7).

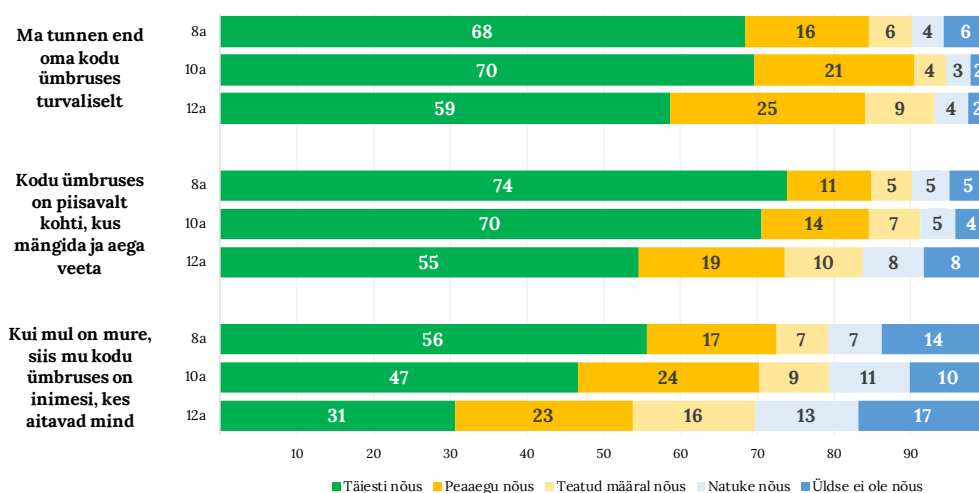
Joonis 7. Materiaalne ilmajäetus 12-aastaste hinnangul (%)

Soolised ja keelepõhised erinevused

- Poisid muretsevad pere rahalise seisu pärast vähem kui tüdrukud. Näiteks 12-aastastest poistest 38% ning tüdrukutest 26% ei tunne muret pere rahalise seisu pärast. Samuti arvavad poisid (85%) veidi enam kui tüdrukud (78%), et nende pere saab osta enam-vähem kõike vajalikku või isegi luksuslikke kaupu.
- Vene lapsed muretsevad pere rahalise seisu pärast oluliselt rohkem kui eesti lapsed. Vene keelt rääkivate 10-aastaste seas on raha piisavuse pärast mures 39%, eesti keele kõnelejate hulgas aga 24% lastest.

KODUÜMBRUSE TURVALISUS

Lapsed liiguvad palju iseseisvalt väljaspool kodu, nii kooli või huviringi minnes kui ka lihtsalt koduümbruses mängides või sõpradega kohtudes. Suur osa lastest tunneb end koduümbruses liikudes väga turvaliselt; enamiku arvates on seal piisavalt kohti, kus mängida ja aega veeta (joonis 8). 12-aastased lapsed on kodukandi turvalisuse ja mänguplatside piisavuse osas noorematega võrreldes aga vähem positiivsed. Nii näiteks nõustub 55% 12-aastastest ning kolm neljandikku 8-aastastest täielikult, et neil on küllaldaselt võimalusi kodu lähedal mängida. Kuuendik vanimatest ja kümnendik noorimatest lastest ei ole sellega üldse nõus või siis nõustuvad vähesel määral. Vanemate laste negatiivsemate hinnangute põhjusteks võivad olla nende suurem liikumisraadius ning teistsugused ootused mänguväljakute atraktsioonidele.

Joonis 8. Koduümbrus laste hinnangul (%)

Naabruskonnas elavate inimeste abile lapsed väga ei looda. Näiteks 10–17% lastest ei nõustu üldse, et koduümbruses on inimesi, kes neid vajadusel aitaksid. Need lapsed tunnevad end koduümbruses ka vähem turvaliselt. Umbes pooled kuni 10-aastastest lastest on kindlad, et nende koduümbruses on inimesi, kes neid mure korral aitavad, 12-aastastest on samal arvamusel vaid kolmandik. Siiski on oma koduümbrusega täielikult rahul kolm neljandikku 8-aastastest, 66% 10-aastastest ning 47% 12-aastastest lastest. Põhilised selle uurimusega mõõdetud asjaolud, mis laste rahulolu koduümbrusega kahandavad, on vähene turvalisusetunne, lootus koduümbruses mure korral abi saada ning vaba aja veetmiseks eriti 12-aastaste vajadustele vastavate kohtade vähesus või puudumine.

Soolised ja keelepõhised erinevused

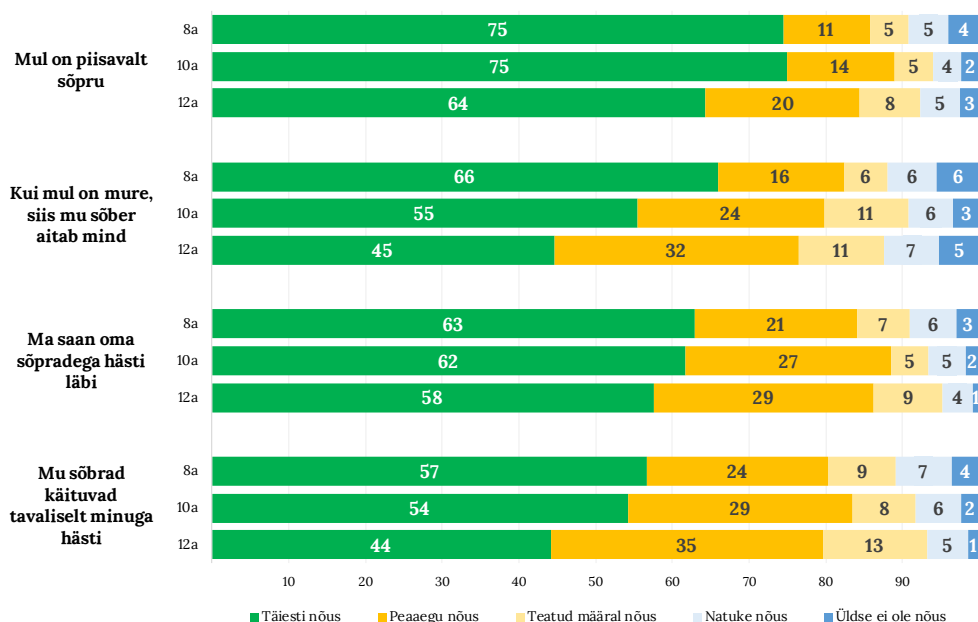
- 12-aastased tüdrukud tunnevad koduümbruses liikudes end vähem turvaliselt kui poisid.
- Eesti lapsed tunnevad end koduümbruses turvalisemalt kui vene lapsed (nt 10-aastastest tunneb end täiesti turvaliselt 77% eesti ja 56% vene lastest). Tõenäoliselt viitab tulemus eesti- ja venekeelsete inimeste erinevale geograafilisele paiknemisele: vene taustaga pered elavad enamasti suuremates linnades, kus on rohkem turvalisusega seotud probleeme kui väiksemates asulates või maal.
- Eesti lapsed nõustuvad vene lastest sagedamini, et nende kodu lähedal on kohti, kus mängida ja aega veeta. 12-aastastest eesti lastest nõustub sellega täielikult 57%, vene lastest 50%.

SÕBRAD

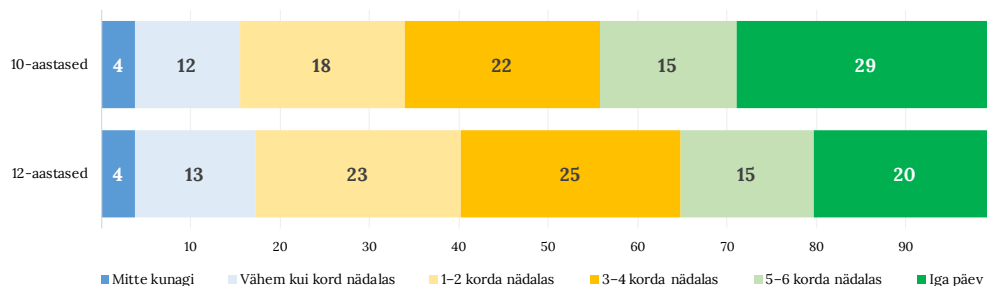
Sõbrad on lapse elus olulised kaaslased, kellega koos aega veeta ning kellelt nõu ja abi küsida. Sõbrad võimaldavad lapsel õppida ja harjutada suhete loomist ning hoidmist. Järgnevalt kirjeldame, kuidas lapsed hindavad oma sõpru ja kui hästi nad end sõpradega tunnevad.

Enamikul Eesti lastel on piisavalt sõpru. Kolm neljandikku kuni 10-aastastest ning kaks kolmandikku 12-aastastest lastest on täiesti nõus, et neil on piisavalt sõpru (joonis 9). Suur osa lastest (60%) saab enda hinnangul sõpradega hästi läbi. Veidi vähem on aga neid, eriti 12-aastaste seas, kes on täiesti nõus, et sõbrad käituvad nendega hästi. Kõige suuremad vanuselised erinevused ilmnevad hinnangutes sõprade abivalmiduse kohta. 8-aastaste hulgas on kaks kolmandikku täiesti nõus, et sõbrad tulevad neile mure korral appi. Iga järgneva vanuserühma puhul langeb niiviisi arvanud laste osakaal umbes 10 protsendipunkti võrra.

Joonis 9. Sõbrad laste hinnangutes (%)

Ligi kaks kolmandikku lastest kohtub oma sõpradega väljaspool koolitunde vähemalt kolm korda nädalas (joonis 10). Viiendik 12-aastastest ja 29% 10-aastastest kohtuvad sõpradega lausa iga päev. Eriti nooremas eas on paljude laste sõbrad nende koolikaaslased, vanemaks saades sõbrustatakse rohkem ka lastega väljastpoolt kooli. Sõpradega kooliväliselt ajaveetmist võib vanematel lastel piirata nii aktiivne huvitegevus kui ka koduste tööde maht. 4% lastest ei kohtu enda sõnul oma sõpradega kunagi väljaspool koolitunde. Sellistel lastel on üldiselt ka vähem sõpru ja nad loodavad sõprade abile mure korral samuti vähe.

Joonis 10. Sõpradega kohtumise sagedus väljaspool koolitunde 10- ja 12-aastaste hinnangul (%)

Soolised ja keelepõhised erinevused

- Poistega võrreldes on tüdrukute hulgas enam neid, kelle hinnangul käituvad sõbrad nendega hästi. Samuti hindavad tüdrukud sõpru abivalmimaks kui poisid.
- Eesti lapsed nõustuvad vene lastega võrreldes rohkem, et nad saavad sõpradega hästi läbi. Seevastu on vene laste seas enam neid, kes usuvad, et sõbrad aitavad neid mure korral.
- Poisid ja vene lapsed kohtuvad väljaspool koolitunde sõpradega sagedamini kui tüdrukud ja eesti lapsed.

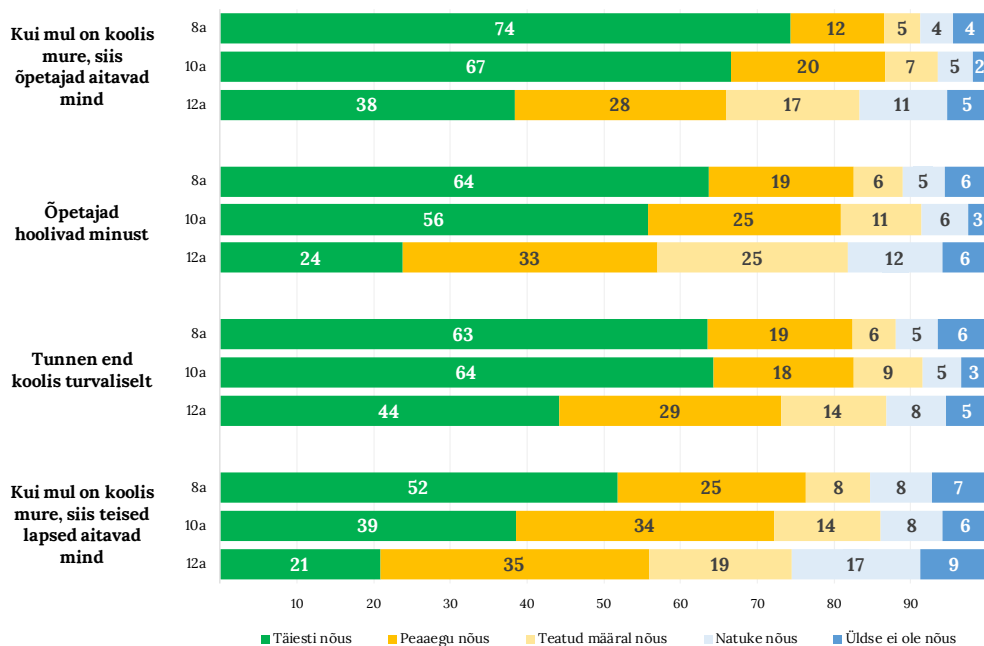

KOOL

Lapsed veedavad suure osa ajast koolis, mistõttu on suhted õpetajate ning kaasõpilastega oluline heaolutunde mõjutaja. Järgnevalt vaatleme laste arvamusi õpetajate ja klassikaaslaste kohta ning rahuloluhinnanguid koolieluga seoses.

Turvalisus ja hoolimine. Suur osa kuni 10-aastastest lastest tunneb end koolis turvaliselt (umbes 63% on vastanud „täiesti nõus“, joonis 11). 12-aastaste hulgas on end turvaliselt tundvaid lapsi märgatavalt vähem (44%). Turvatunne kooliteel on oluline kooliturvalisuse osa, mistõttu küsisime ka selle kohta laste hinnangut. Selgus, et pooled kuni 10-aastastest lastest tunnevad end kooliteel väga turvaliselt (48%), 12-aastastest tunneb end turvaliselt aga kümnendiku võrra vähem lapsi (40%). Samas on 8-aastaste seas koguni viiendik selliseid lapsi, kes ei tunne end kooliteel eriti turvaliselt (10- ja 12-aastaste hulgas umbes kümnendik).

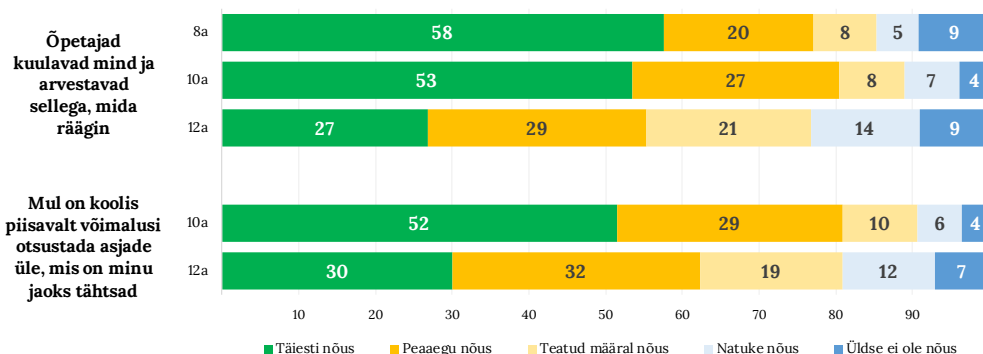
Enamik 8- ja 10-aastastest lastest peab õpetajaid hoolivaks ning mure korral aitajaks. 12-aastased on õpetajate suhtes noorematest oluliselt kriitilisemad. Näiteks on üle kolmandiku neist täiesti nõus, et õpetajad aitavad mure korral, neljandik aga hindab õpetajaid hoolivaks. Kaasõpilasi peavad lapsed vähem abivõimeks kui õpetajaid. Pooled 8-aastastest, rohkem kui kolmandik 10-aastastest ja iga viies 12-aastane saavad kaasõpilastelt alati abi, kui neil on koolis mure. 6. klassi laste hulgas on 26% neid, kes ei usu üldse või usub vähe kaasõpilastelt abi saamisse (joonis 11).

Joonis 11. Hinnangud koolikeskkonnale (%)

Laste kuulamine, nende arvamusega arvestamine ning otsustustes osalemine on laste osalusõiguse näitajad koolikeskkonnas. Veidi enam kui pool 8- ja 10-aastastest lastest nõustub täiesti, et õpetajad kuulavad neid ja arvestavad nende arvamusega (joonis 12). 12-aastase hulgas on selles veendunud lapsi umbes kaks korda vähem ja nende seas on ka kõige rohkem neid (23%), kes ei ole üldse või on natuke nõus, et õpetajad kuulavad nende arvamusi. Eelnevalt nägime, et lastelt arvamuse küsimine kodus on suhteliselt levinud, kuid 8-aastased kinnitasid selle olemasolu vanemate lastega võrreldes rohkem. Enam-vähem sama palju 8-aastastest leidsid, et ka õpetajad võtavad neid kuulda ning arvestavad nende arvamusega. Selles vanuses lapsed on ise vahetud ja vabad oma mõtteid avaldama ja ootavad sama avatust ka oma suhtlemispartneritelt nii kodus kui ka koolis. Kaheteistkümnendaks eluaastaks muutuvad lapsed oma väljendusi kontrollivamaks, süveneb kritikameel enda ja teiste suhtes ning kartus oma mõtteavaldustes eksida, samas püsib aktiivne ootus, et neid kuulataks ja nende arvamusega arvestataks.

Teine oluline osalustunnet mõõtev näitaja on otsustusvõimaluste saamine. Selgus, et 10- ja 12-aastased usuvad 12-aastastest sagedamini kindlalt, et neil on koolis piisavalt võimalusi otsustada nende jaoks oluliste asjade üle (vastavalt 52% ja 30%). Vanema klassi õpilaste madalam väitega nõustunute osakaal peegeldab tõenäoliselt nende suuremaid ootusi ning kriitilisemat meelt õpetajate valmisolekusse lapsi kaasata ja nende arvamust kuulda võtta.

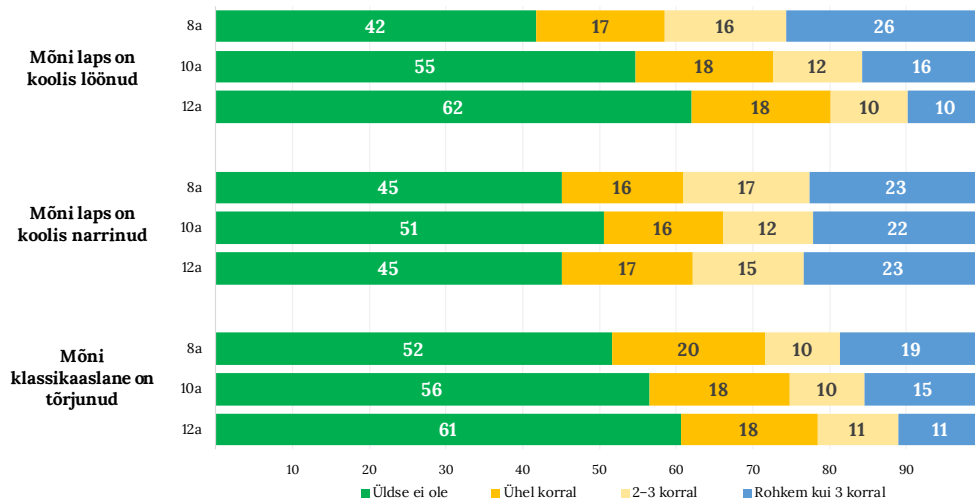

Joonis 12. Arvamuse kuulamine ja otsustamisvõimalused koolis 10- ja 12-aastaste laste hinnangul (%)

Märkus: 8-aastastel lastel ei palutud hinnata väidet „Mul on koolis piisavalt võimalusi otsustada asjade üle, mis on minu jaoks tähtsad“.

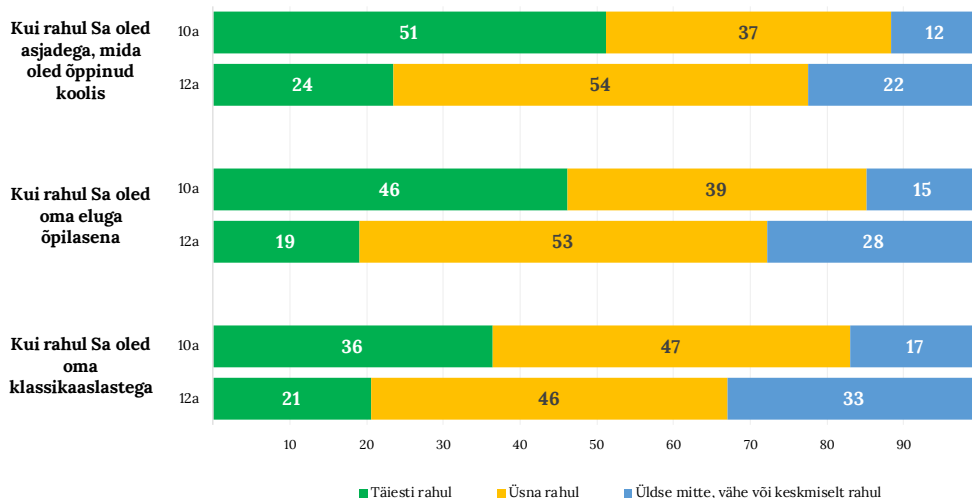
Koolikiusamine. Päris paljud lapsed on puutunud koolis kokku kiusamisega omavahelistes suhetes. Kõige rohkem on neid 8-aastaste hulgas, kellest ligi 60% nõustusid väitega, et neid on vähemalt korra kuus löödud, narritud või tõrjutud (joonis 13). Omavahelist kiusamist kogenute osakaal üldiselt vanuse tõustes langeb. Eriti ilmneb see löömise puhul. Kui 8-aastastest on vähemalt korra kuus löödud 59%, siis 12-aastastest 38%, kusjuures sagedast löömist kogenute osakaal kahaneb üle kahe korra. Peaaegu iga teine õpilane on viimase kuu aja jooksul kogenud narrimist ja üle viiendiku on langenud narrimise ohvriks sageli, st rohkem kui kolmel korral viimase kuu jooksul. Klassikaaslaste poolt on end tõrjutuna tundnud iga teine 8-aastane

laps ning umbes 40% 10- ja 12-aastastest lastest. Õpilase ja õpetaja vahelise kiusamise kohta *Children's Worlds* küsimustikes ei küsitud.

Joonis 13. Laste vaheline kiusamine koolis laste hinnangul (%)

Hinnangud koolikogemuse kohta. See küsimuste blokk sisaldas kolme küsimust – rahulolu õpituga, eluga õpilasena ning suhetega klassikaaslastega. Selgus huvitav seaduspärasus: enim ollakse rahul õpituga, veidi vähem õpilaseluga ning kõige vähem klassikaaslastega. Ühelt poolt on see kena tulemus, kuna väljendab teadmiste väärtustamist. Teiselt poolt teeb muret aga koolielu suhete pool. Eelnevalt tõime välja kiusamise esinemissageduse ning jooniselt 14 on näha, et veidi üle neljandiku 12-aastastest ei ole eriti rahul eluga õpilasena ja kolmandik ei ole eriti rahul suhetega klassikaaslastega. Olgu öeldud, et koolikiusamist kogenud lapsed on klassikaaslastega vähem rahul kui need, kes ei ole kiusamist kogenud. See on ootuspärane tulemus. Samas selgus, et kuigi kiusamist tunnistasid teiste vanusegruppidega võrreldes rohkem 8-aastased lapsed, siis pooled neist on õpilaseluga rahul. Seega on 8-aastaste seas rahulolu õpilaseluga vanusegruppide võrdluses suurim (12-aastaste hulgas on täiesti rahul vaid viiendik).

Joonis 14. Rahulolu kooliga 10- ja 12-aastaste hinnangul (%)

Märkus: 10- ja 12-aastaste laste rahuloluhinnanguid mõõdeti 11-pallisel skaalal (0 – üldse ei ole rahul, 10 – täiesti rahul). Joonisel on liidetud skaalapunktid 0–6 (nimetatud “üldse mitte, vähe või keskmiselt rahul”) ja 7–9 (nimetatud “üsna rahul”). 8-aastaste rahuloluhinnanguid uuriti lühema skaalaga (0 – üldse ei ole rahul, 4 – täiesti rahul), mistõttu ei ole nende tulemusi joonisel esitatud.

Soolised ja keelepõhised erinevused

Poisid on kooli suhtes kriitilisemad kui tüdrukud:

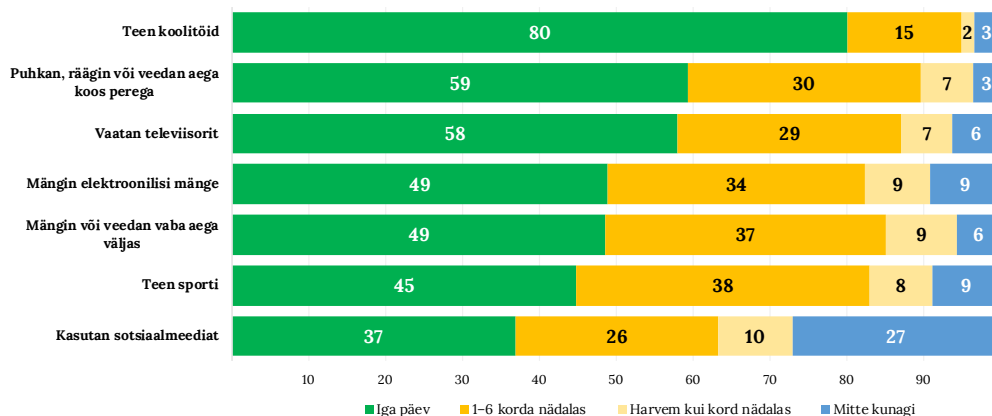
- Poisid peavad õpetajaid vähem hoolivateks kui tüdrukud. 8-aastastest tüdrukutest 71% ja poistest 55% nõustub täiesti, et õpetajad hoolivad neist. 12-aastaste hulgas on poiste ja tüdrukute hinnangud sarnasemad, kuid oluliselt madalamad (vastavalt 21% ja 27%).
- Poiste hulgas on vähem neid, kes enda hinnangul saavad vajadusel kaasõpilastelt abi. Suurim erinevus on selles osas 8-aastaste poiste ja tüdrukute seas.
- Poisid on koolis tüdrukutest enam kogenud löömist ja narrimist. 10-aastastest poistest on 57% viimase kuu aja jooksul vähemalt ühel korral löödud (tüdrukutest 36%).

Vene lapsed on eesti lastega võrreldes kooli suhtes kriitilisemad:

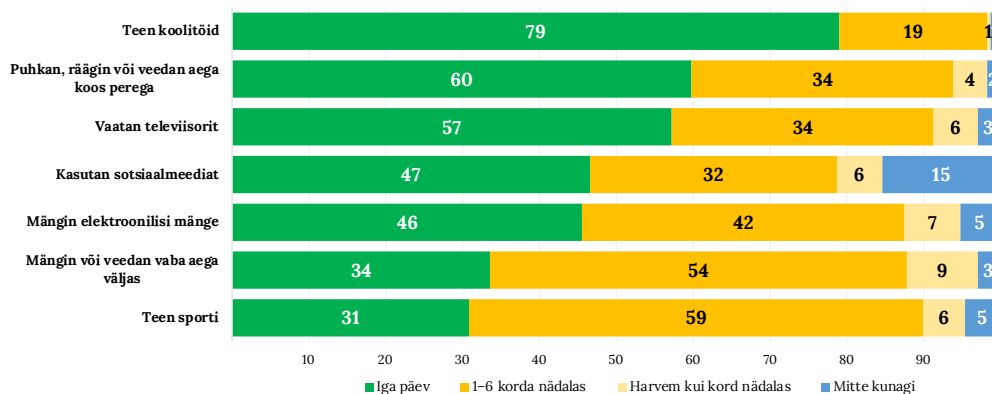
- Kuni 10-aastased vene lapsed tunnevad ennast koolis vähem turvaliselt kui eesti lapsed.
- 10- ja 12-aastaste vene laste seas on rohkem löömist ja narrimist kogenud lapsi kui sama vanade eesti laste seas.
- Vene lapsed on kriitilisemad õpetajate poolse hoolivuse suhtes: õpetajaid peavad hoolivateks (nõustuvad esitatud väitega täiesti) 63% eesti lastest ning 44% vene lastest.
- Vene laste hulgas on vähem neid, kes leiavad, et õpetajad neid kuulavad ja nendega arvestavad. Erinevused eri keelt kõnelevate laste vahel suurenevad vanusega. Kui 12-aastastest eesti lastest nõustub 33%, et õpetajad kuulavad neid, siis vene lastest nõustub sellega vaid 16%.

AJAKASUTUS KOOLIVÄLISEL AJAL

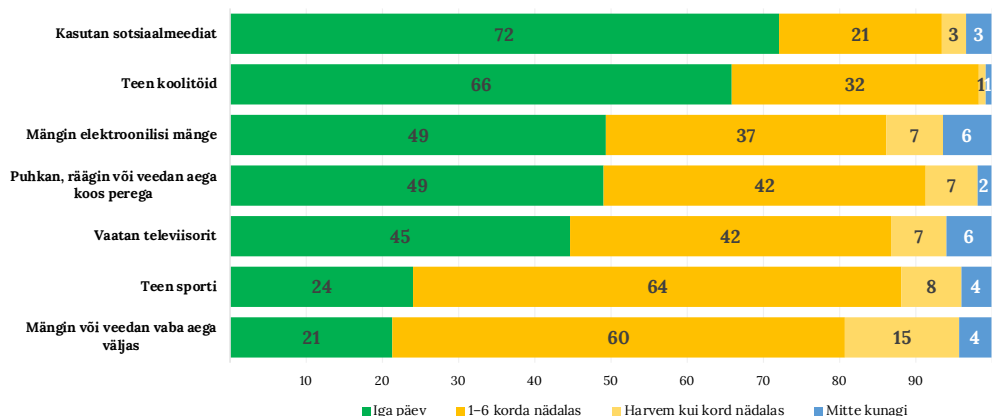
Küsid es vanematelt laste ajakasutuse kohta, võib sageli kuulda kurtmist, et nende lapsed on liiga palju arvutis või sotsiaalmeedias. Järgnevalt keskendume sellele, kuidas lapsed ise oma ajakasutust hindavad. Esitame ajakasutuse joonised vanusegruppide kaupa eraldi (joonised 15–17), reastades tegevused sageduse alusel. Selgus, et suur osa (80%) 8- ja 10-aastastest lastest teeb koolitöid igapäevaselt ja see ongi nende kõige sagedasem tegevus. 12-aastaste puhul jääb koolitööde sagedus siiski alla sotsiaalmeediale, kus igapäevaselt veedab aega 72% vastanutest (koolitööd teeb igapäevaselt 66%). Sotsiaalmeedia on 8-aastaste tegevuste seas kasutussageduselt viimasel ja 10-aastastel neljandal kohal. Kolmandal kohal sagedasematest tegevustest on 12-aastaste puhul elektrooniliste mängude mängimine, 8- ja 10-aastaste puhul aga suhtlemine pereliikmetega ja televiisori vaatamine. Laste spordiga tegelemise ja väljas viibimise sagedus kahanevad vanuse tõustes. Ligi pooled 8-aastased teevad iga päev sporti või mängivad ja veedavad vaba aega väljas, 10-aastastest on selliseid kolmandik ja 12-aastastest vaid viiendik. Seega on 12-aastaste seas teiste vanusegruppidega võrreldes vähem neid, kes teevad igapäevaselt koolitöid, spordivad ja veedavad vaba aega väljas, ning samas oluliselt rohkem neid, kes veedavad aega sotsiaalmeedias ja elektroonilisi mängude mängides.

Joonis 15. Tegevused koolist vabal ajal 8-aastaste hinnangul (%)

Joonis 16. Tegevused koolist vabal ajal 10-aastaste hinnangul (%)

Joonis 17. Tegevused koolist vabal ajal 12-aastaste hinnangul (%)

Lapse aega saab jagada organiseeritud ja enda sisustatud ehk vabaks ajaks. Organiseeritud aeg on näiteks koolis veedetud aeg ja aeg, mis kulub trennidele, samas vaba aeg on kõik ülejäänud, näiteks sõpradega suhtlemine, väljas mängimine ja sotsiaalmeedias viibimine. Eelmises küsitlusvoorus 2013. aastal selgus, et riikide võrdluses tegelesid Eesti lapsed kõige rohkem igapäevaselt koolitöödega ja ka oma huvidega (nt trennid, huvikoolid jne). See tähendab, et nende aeg oli valdavalt organiseeritud. Käesolevast analüüsist selgus, et laste aktiivsus sotsiaalmeedias ja elektroonsete mängude mängimisel kasvab koos vanusega ning nende tegevustega mitte hõivatud 12-aastaste osakaal on kaduvväike (2–3% ümber). Küsisime, kui rahul on lapsed sellega, kui palju neil on vaba aega. Selgus, et iga teine 10-aastane laps (47%) on täiesti rahul sellega, kui palju tal on vaba aega, kuid 12-aastaste hulgas on rahul vaid 29%. Mida see sisuliselt tähendab, tuleks lastelt täiendavalt uurida.

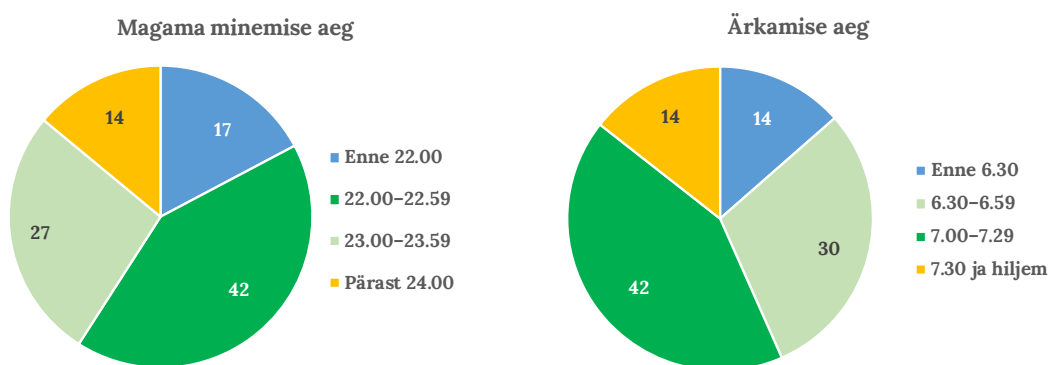
Soolised ja keelepõhised erinevused

- Tüdrukute hulgas on rohkem neid, kes teevad igapäevaselt koolitöid, poisid seevastu mängivad sagedamini elektroonilisi mänge: 60% 10-aastastest poistest ja 34% tüdrukutest mängib igapäevaselt elektroonilisi mänge.
- 12-aastased eesti lapsed veedavad vene lastega võrreldes rohkem aega sotsiaalmeedias või väljas mängides.
- 10- ja 12-aastaste vene laste seas on võrreldes eesti lastega rohkem neid, kes teevad igapäevaselt kodus koolitöid (vastavalt 74% ja 61%).
- Vene lapsed puhkavad, vestlevad või veedavad perega aega sagedamini kui eesti lapsed.

UNEAEK

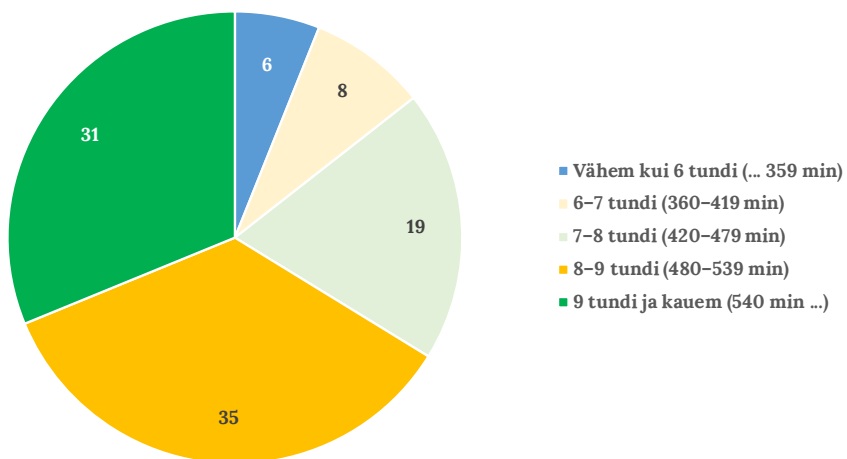
Ajakasutusega seostub otseselt lapse uneaeg. On selge, et pärast aktiivset tegevust päeval vajab iga inimene puhkust. Hea uni annab kehale jõudu, on vaimselt ergastav ja mõjub hästi tervisele. Laste unevajadus on suurem kui täiskasvanutel. Näiteks soovitataks 6–13-aastastel lastel magada ööpäevas vähemalt 9 tundi⁷. *Children's Worlds* uuringus küsisime 12-aastastelt lastelt, mis kell nad läksid küsitlusele eelnenud öhtul magama ja millal küsitluse päeval ärkasid. Suur osa lapsi läks öhtul magama kella kümne ja üheteistkümne vahel (joonis 18). Iga kuues laps läks magama enne kümnet, peale ühteteist öhtul aga 41%. Kõige tüüpilisem aeg hommikul ärkamiseks on seitsme ja poole kaheksa vahel (42%). Ligi kolmandik lastest tõuseb üles vahemikus 6.30–6.59. Seitsmendik peab ärkama sellest varem.

Joonis 18. Magamamineku aeg koolipäeva eelsel öhtul ja ärkamise aeg hommikul 12-aastaste laste hinnangul (%)

Kui võtta 12-aastaste puhul normuneaja kestuseks vähemalt üheksa tundi, siis vastas sellele kriteeriumile ligi kolmandik lastest ja teise kolmandiku puhul jäi piisavast uneajast napilt puudu (joonis 19). Kriitiliselt vähe, alla 7 tunni, magas 14% lastest. Käesolevast uuringust otseselt ei selgu vähese uneaja põhjused, kuid tähelepanu äratavad mõned seosed. Hiline magamaminek ja lühem uneaeg on oluliselt seotud sotsiaalmeedia kasutamise sagedusega. Näiteks lastest, kes lähevad magama enne kümnet öhtul, kasutab igapäevaselt sotsiaalmeediat 64%, kuid pärast südaööd magamaminevate laste seas on see 86%. Samuti ilmneb, et laste seas, kes magavad kauem, on rohkem igapäevaselt kodus koolitööde tegijaid võrreldes nendega, kelle uneaeg on lühem.

⁷ Oidermaa, J.-J. (2015). Graafik: NSF avaldas uued soovituslikud unenormid. Novaator. <https://novaator.err.ee/256350/graaфик-nsf-avaldas-ued-soovituslikud-unenormid>

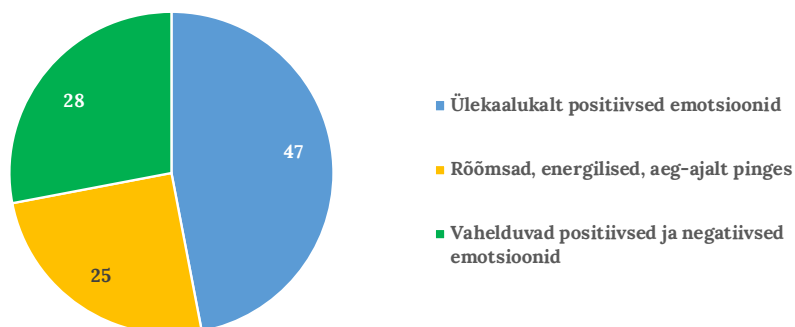

Joonis 19. 12-aastaste laste une kestus koolipäeva eelsel ööl (%)

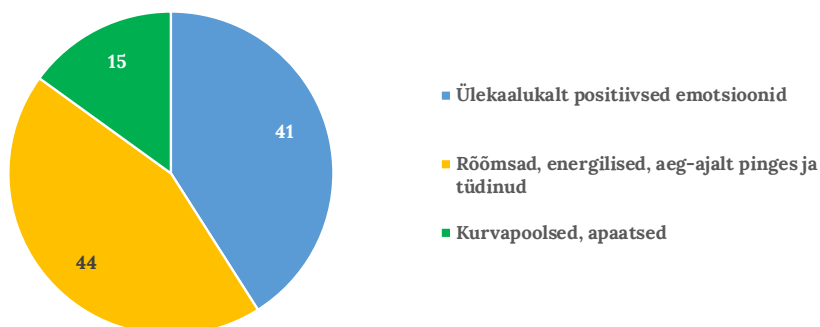

EMOTSIONAALNE HEAOLU JA SUHTUMINE ISEENDASSE

Palusime 10- ja 12-aastastel lastel hinnata, kuidas nad on end tundnud uuringule eelnenud kahe nädala jooksul; täpsemalt küsisime kolme negatiivse (kurb, pinges, tüdinud) ja kolme positiivse (õnnelik, rahulolev, energiline) emotsiooni esinemise kohta. Kuna inimesed võivad kogeda positiivseid ja negatiivseid tundmusi samaaegselt ning erineval määral, siis grupeerisime lapsed vastavalt sellele, millises ulatuses nad uuritavaid emotsioone vastustena märkisid. Ligi pooled 10-aastastest tundsid end oma hinnangul väga õnneliku, rahuloleva ja energilisena ehk siis hindavad oma emotsionaalset heaolu kõrgeks (joonis 20). Neljandik lastest tundis samuti valdavalt positiivseid emotsioone, ent olid aeg-ajalt pinges, ja 28% oli neid lapsi, kes samuti tundsid ennast õnneliku ja energilisena, kuid kogesid küllalt suurel määral ka tüdimust, kurbust ja pinges olekut. 10-aastaste hulgas oli vaid üksikuid lapsi, kellel olid negatiivsed emotsioonid ülekaalus ehk siis väga madal emotsionaalne heaolu. Küll aga moodustasid madala emotsionaalse heaolu tasemega lapsed koguni 15% 12-aastastest (joonis 21). Paistab, et 10-aastaste vahelduvate emotsioonidega rühmast (28%, joonis 20) liigub suur osa 12-aastaseks saanuna valdavalt negatiivseid tundmusi kogevate gruppi (15%, joonis 21). Vanusega kahaneb ka nende laste osakaal, kes on valdavalt kogenud positiivseid tundeid (vrdl 47% 10-aastastest ja 41% 12-aastastest, joonised 20 ja 21). See tulemus on tähelepanuvääriv, kuna peegeldab olukorda, kus laste elus on mitmeid halbu tundeid tekitanud situatsioone ja inimsuhteid, kuid nende mured on jäänud märkamata või osutatud abi ei ole olnud piisav.

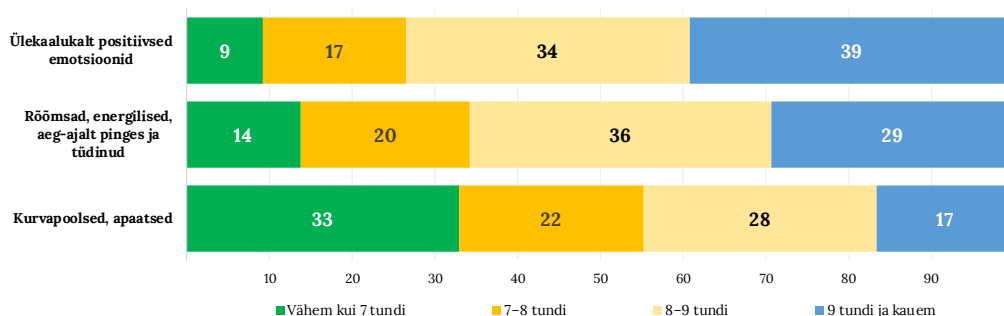
Joonis 20. Viimasel kahe nädala jooksul kogetud tundmused 10-aastaste laste seas (%)

Joonis 21. Viimasel kahe nädala jooksul kogetud tundmused 12-aastaste laste seas (%)

Kuidas on laste emotsionaalse heaolu näitajad seotud teiste näitajatega? Selgus, et üldiselt kõrge emotsionaalse heaolu tasemega, st ülekaalukalt positiivseid emotsioone tundnud lapsed hindavad oma heaolu nii kodus, koolis kui ka sõpradega suheldes kõrgemaks kui vähem positiivseid emotsioone kogenud lapsed. Nende jaoks on kodu ja kool turvaline, vanemad ja õpetajad aga hoolivad ja vajadusel abistavad. Kas ka elamine üht või teist tüüpi perekonnas ja vanemate töötamine mujal on seotud laste emotsionaalse heaoluga? Seda küsisime 12-aastastelt lastelt. Selgus, et lapsed, kes elavad koos mõlema bioloogilise vanemaga, on viimase kahe nädala jooksul tundnud enam positiivseid emotsioone (44%) kui kasuvanemaga või üksikvanemaga elavad lapsed (35%). Samuti selgus, et lapsed, kelle vanemad töötavad kodule lähedal, kogesid rohkem positiivseid tundmusi võrreldes lastega, kelle üks või mõlemad vanemad töötavad mujal.

Meid huvitas ka see, kuivõrd oluline on emotsionaalse heaolu seisukohalt öise une pikkus. Selgus, et öise une pikkus ja kogetud tundmused on samuti omavahel oluliselt seotud. Laste hinnangud näitasid, et pikem uni tagab järgmisel päeval rõõmsama meeleolu ja energilisuse. On ilmne ka vastupidine: päeval kogetud head suhted erinevate inimestega ja positiivsed emotsioonid aitavad kaasa heale ja kosutavale unele. Meie analüüsist selgus, et 12-aastased lapsed, kes tunnevad end õnneliku ja rahulolevana, magavad kurbade ja tüdinutega võrreldes kauem: enamik neist (72%) magas enne koolipäeva vähemalt 8 tundi (joonis 22). Kurvapoolsetest ja apaatsetest lastest magas 55% vähem kui 8 tundi.

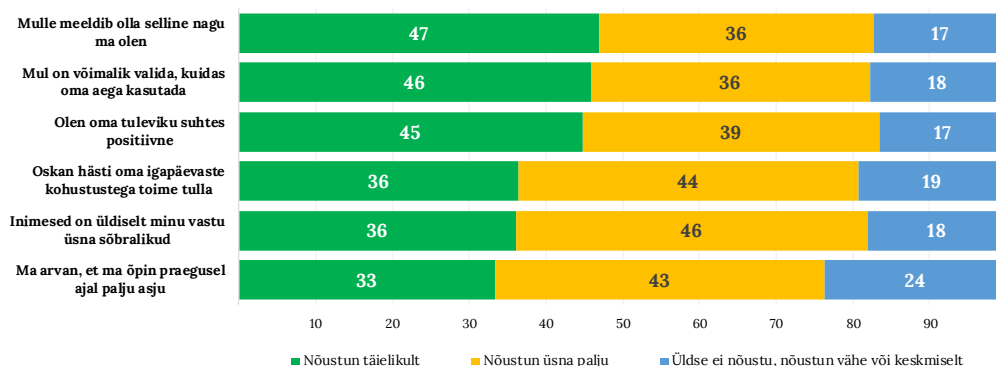

Joonis 22. Valdav emotsionaalne seisund ja une kestus koolipäevaeelsel ööl 12-aastaste hinnangul (%)

Suhtumine endasse ja toimevõimekus. Suhtumine endasse väljendab ühelt poolt vastavust isiklikele ootustele („mulle meeldib olla selline, nagu ma olen“) ja toimevõimekust („oskan kohustustega hästi toime tulla“, „õpin palju asju“, „olen tuleviku suhtes positiivne“), teiselt poolt suhete iseloomu teiste inimestega („inimesed on minu vastu sõbralikud“, „saan valida, kuidas aega kasutan“).

Kaheteistaastaste üldise kriitilisuse taustal selgus positiivse leiuna, et enamus neist on enda suhtes siiski positiivsed: 47% vastanutest nõustus täielikult väitega „mulle meeldib olla selline, nagu ma olen“ (joonis 23). Enam-vähem sama palju on ka neid, kellel on võimalik otsustada oma ajakasutuse üle ning kes on positiivsed tuleviku suhtes. Umbes kolmandik 12-aastastest oskab enda hinnangul hästi oma igapäevaste kohustustega toime tulla ning arvab, et õpib praegusel

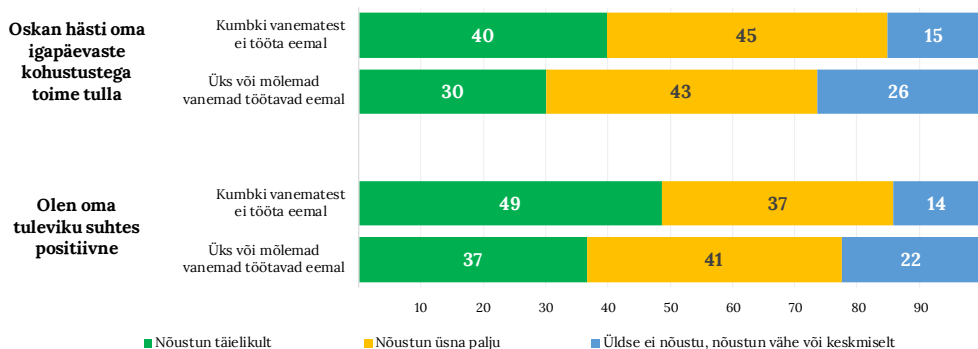
ajal palju asju. Need, kes nõustusid väitega, et õpivad praegusel ajal palju asju, hindasid ka õpetajaid ja kaasõpilasi oluliselt positiivsemalt: nende hulgas on umbes kaks korda enam õpetajaid hoolivaks, aitavaks ja laste arvamustega arvestavateks pidavaid lapsi. Samuti on nad enamasti rahul kaasõpilaste, õpitud ainete ning eluga õpilasena. Samas on siiski 17% neid lapsi, kes ei ole endaga rahul, ning kes ei nõustu või nõustuvad vaid vähesel määral väitega, et nad meeldivad endale just sellisena, nagu nad on. Meenutades laste jaotumist viimasel kahel nädalal kogetud tundmustele antud hinnangute järgi, siis enam-vähem sama paljud (15%, joonis 21) tundsid ennast viimase kahe nädala jooksul kurvapoolsete ja apaatsetena.

Joonis 23. 12-aastaste suhtumine iseendasse (%)

Märkus: Suhtumist iseendasse mõõdeti 11-pallisel skaalal (0 – üldse ei nõustu, 10 – nõustun täielikult). Joonisel on liidetud skaalapunktid 0–6 (nimetatud “üldse ei nõustu, nõustun vähe või keskmiselt”) ja 7–9 (nimetatud “nõustun üsna palju”).

Tähtendusrikka tulemusena ilmnes, et lapsed, kelle vanemad töötavad kodu lähedal, on tuleviku suhtes märgatavalt positiivsemad, kui need 12-aastased lapsed, kelle üks või mõlemad vanemad käivad tööl teises Eesti piirkonnas või välismaal (joonis 24). Analoogne tulemus ilmnes ka *Children's Worlds* 2013. aasta andmestikus, millest selgus, et eemal töötavate vanematega lastel olid väiksemad ootused omaenese tuleviku suhtes. Ilmselt vanemate välismaal töötamine tekitab lapse elus segadust ja ähmasust edasise osas. Samuti peavad kodu lähedal töötavate vanemate lapsed end rohkem igapäevaaskestega toimetulevaks ning kogevad kodus rohkem hoolimist, toetust ja turvalisust võrreldes lastega, kelle vanemad viibivad töökohustuste tõttu eemal. Seega näitavad tulemused, et vanema/te töömigratsioon võib viia peresidemete nõrgenemiseni, halvendada laste toimetulekut ning muuta neid ebakindlamaks ja haavatavamaks.

Joonis 24. Vanemate töömigratsioon ja lapse toimevõimekus 12-aastaste hinnangul (%)

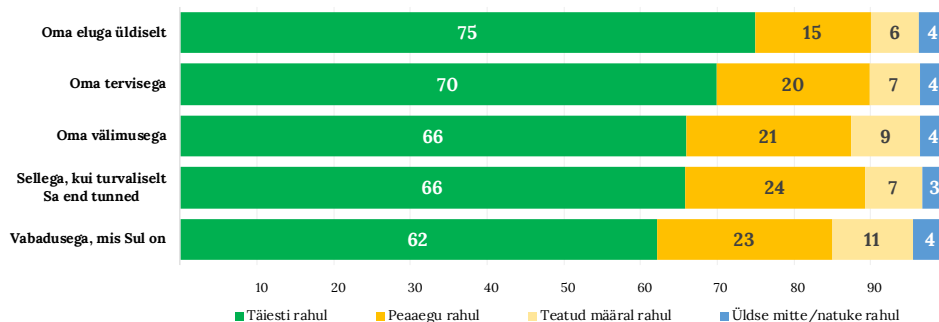
Soolised ja keelepõhised erinevused

- 10-aastased tüdrukud on paari viimase nädala jooksul kogunud rohkem positiivseid ja vähem negatiivseid emotsioone kui sama vanad poisid.
- 10-aastaste eesti ja vene laste seas on umbes sama palju peamiselt positiivseid emotsioone tundvaid lapsi.
- Vene laste seas on eesti lastega võrreldes rohkem neid, kes tunnevad end küll rõõmsa ja energilisena, kuid on sageli pinges.
- Vene laste seas on eesti lastega võrreldes märgatavalt enam neid, kes saavad oma ajakasutuse üle ise otsustada (täielikult nõustus väitega vastavalt 56% ja 41%) ja kes õpivad praegusel ajal palju asju (vastavalt 41% ja 30%).

ELUGA RAHULOLU

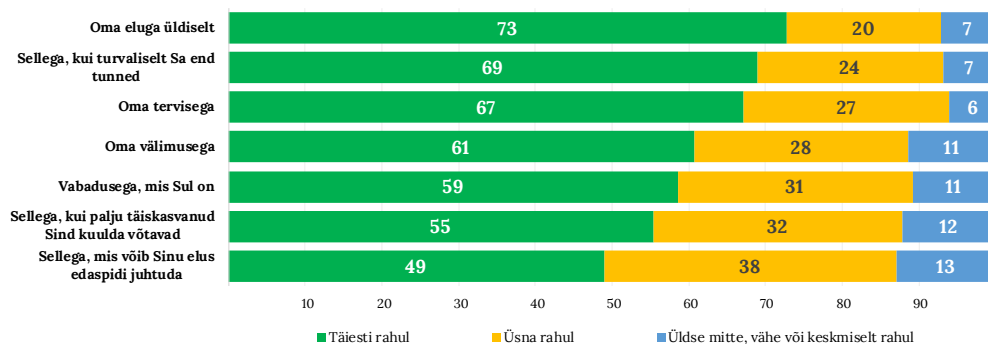
Eluga rahulolu hinnanguid küsisime nii üldise hinnanguna („olen eluga üldiselt rahul“) kui ka uurides rahulolu erinevaid tahke (rahulolu tervise, välimuse, turvalisuse ja lapsele antud vabadusega). Selgus, et eluga rahulolu üldine hinnang kahaneb vanuse tõustes, kuid jääb kõrgemaks kui hinnangud selle erinevatele tahkudele (joonis 25–27). Kuni 10-aastastest andsid maksimaalse rahuloluhinnangu kolm neljandikku lastest, 12-aastastest umbes pooled⁸. 8- ja 10-aastaste seas on üsna sarnasel hulgal neid (umbes kaks kolmandikku), kes on täiesti rahul oma tervise, välimuse, turvatunde ja vabadusega (joonis 25–26). 12-aastased nii positiivsed aga ei ole. Neist umbes pool on täiesti rahul turvalisuse, tervise ja vabadusega, kuid üksnes kolmandik välimusega (joonis 27).

Joonis 25. Rahulolu elu erinevate tahkudega, 8-aastased (%)

Märkus: 8-aastaste rahuloluhinnanguid uuriti 5-pallisel skaalal (0 – üldse ei ole rahul, 4 – täiesti rahul). Joonisel on liidetud skaalapunktid 0–1 (nimetatud „üldse mitte/natuke rahul“).

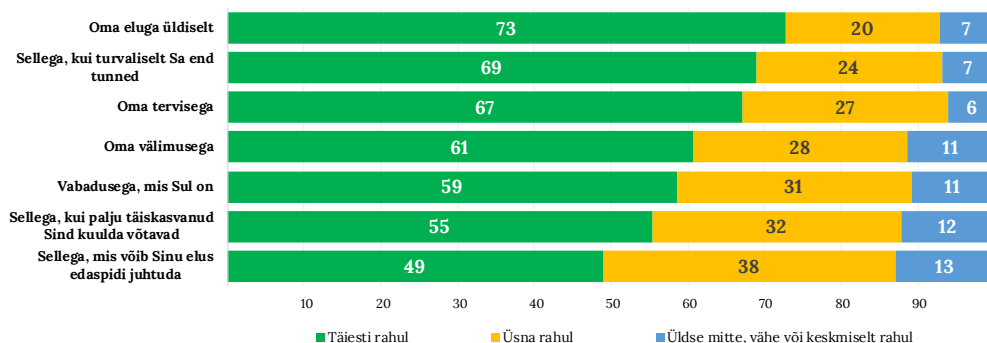
Vanematel lastel paluti veel hinnata, kui rahul nad on sellega, kui võrd nende arvamusel arvestatakse ning oma tuleviku väljavaadetega. Ka siin ilmneb eelnevale sarnane muster: 10-aastaste hulgas on 12-aastastega võrreldes enam neid, kes on rahul sellega, kui palju täiskasvanud neid kuulda võtavad. Samuti on nooremad lapsed tuleviku suhtes märksa optimistlikumad kui vanemad lapsed.

Joonis 26. Rahulolu elu erinevate tahkudega, 10-aastased (%)

Märkus: 10-aastaste laste rahuloluhinnanguid mõõdeti 11-pallisel skaalal (0 – üldse ei ole rahul, 10 – täiesti rahul). Joonisel on liidetud skaalapunktid 0–6 (nimetatud „üldse mitte, vähe või keskmiselt rahul“) ja 7–9 (nimetatud „üsna rahul“).

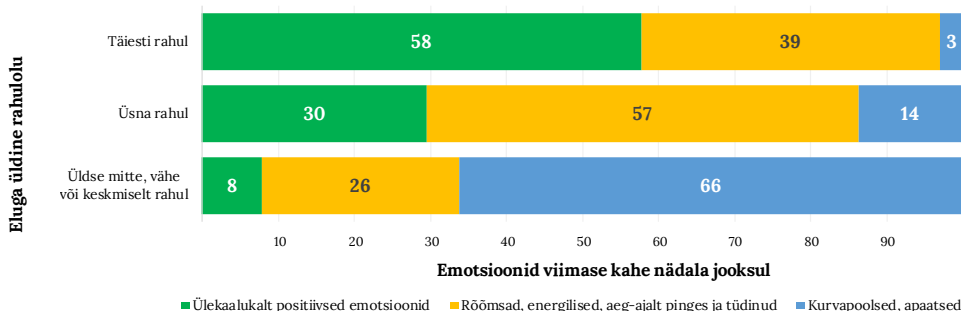
⁸ Kuna 8-aastaste ning 10- ja 12-aastaste laste rahuloluhinnanguid uuriti veidi erineva skaalaga, siis ei ole nende vastused täielikult võrreldavad. Teatud mõõndustega saab kõrvutada „täiesti rahul“ vastusevariante.

Joonis 27. Rahulolu elu erinevate tahkudega, 12-aastased (%)

Märkus: 12-aastaste laste rahuloluhinnanguid mõõdeti 11-pallisel skaalal (0 – üldse ei ole rahul, 10 – täiesti rahul). Joonisel on liidetud skaalapunktid 0–6 (nimetatud “üldse mitte, vähe või keskmiselt rahul”) ja 7–9 (nimetatud “üsna rahul”).

Eluga täiesti rahul olevad lapsed hindavad ülejäänutega võrreldes positiivsemalt ka oma suhteid pereliikmete ja sõpradega. Nad tunnevad end kodus, koolis ja naabruskonnas turvaliselt. Samuti annavad nad kõrgema hinnangu õpetajate poolsele hoolimisele ja toetamisele. Eluga rahul olevad lapsed leiavad, et neid kuulatakse ja kaasatakse otsuste tegemisse kodus ning koolis. Ühtlasi tunnevad nad end ka õnnelikuma ja energilisemana kui eluga mitte väga rahul olevad lapsed (joonis 28).

Joonis 28. Eluga üldine rahulolu ja emotsionaalne seisund viimase kahe nädala jooksul 12-aastaste hinnangul (%)

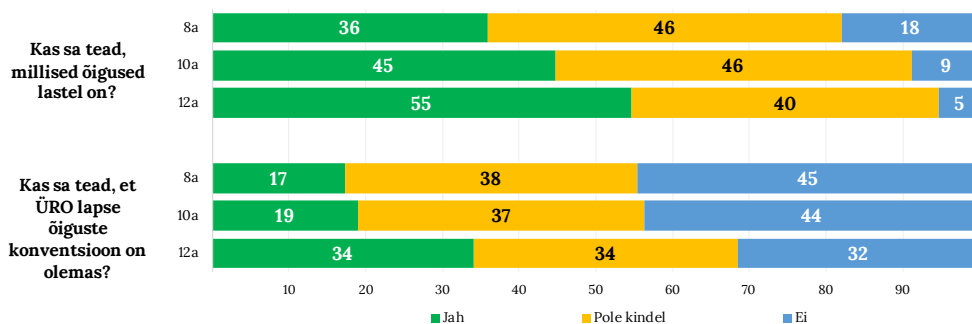
Soolised ja keelepõhised erinevused

- 12-aastased poisid on veidi enam rahul oma väälimusega kui sama vanad tüdrukud. Poisid tunnevad ennast üldiselt ka turvalisemalt ning on positiivsemad tuleviku suhtes kui tüdrukud.
- Eesti lapsed tunnevad vene lastega võrreldes oma elu suuremat vabadust: 65% eesti ja 48% vene 10-aastastest lastest on neile antud vabadusega täiesti rahul.
- 12-aastaste vene lastega võrreldes on eesti lapsed enam rahul oma turvalisusega (väitega nõustusid täiesti vastavalt 44% ja 54%).
- Vene laste seas on rohkem eluga üldiselt rahul olevaid vastajaid kui eesti laste hulgas.

TEADLIKKUS LASTE ÕIGUSTEST JA ÕIGUSTE TOIMIMINE

Lapse õiguste konventsioon võeti vastu ÜRO Peaassambleel 1989. aastal ja Eesti ühines konventsiooniga 1991. aastal. Sellega võttis Eesti riik kohustuse viia õigusaktid kooskõlla konventsiooni sätetega ja täiendada ning võimaldada lastele nende õigusi arvestavaid ja heaolu toetavaid tegevusi. Lapse õiguste konventsiooniga soovitakse kaitsta lapse õigusi ning aidata kaasa sellele, et riigid ja täiskasvanud näeksid lapsi täisväärtuslike õiguste kandjatena. Lapse õigusi ei saa lahutada nende heaolust. Seda on kinnitanud varasemad analüüsid⁹, mis näitasid, et lastele õiguste tagamine suurendab nende eluga rahuolu. Kuivõrd on aga lapsed ise õiguste olemasolust teadlikud? Kui paljud lapsed on konventsioonist kuulnud? *Children's Worlds* uurimuses küsisime seda kõikide uurimuses osalevate laste käest.

Laste vastustest selgus, et lapsed teavad rohkem, et neil on õigused, kuid on vähem teadlikud lapse õiguste konventsiooni kui õigusliku dokumendi olemasolust. Teadlikkus konventsioonist ja õiguste olemasolust kasvab koos vanusega (joonis 29). Seega on 12-aastased lapsed kõige teadlikumad: veidi üle poole vastanutest teab, millised õigused on lastel, ning kolmandik on kuulnud konventsioonist. Laste õigustest teadlikke lapsi on vähim 8-aastaste seas, konventsiooni olemasolust kuulnud on enam-vähem võrdsel määral 8- ja 10-aastaste hulgas. Seega on ÜRO lapse õiguste konventsioon lastele siiski võõras ja ebamäärane dokument ning võimalik, et koolis lapse õigusi tutvustades konventsiooni ei mainita või ei jää selle nimetus lastele lihtsalt meelde.

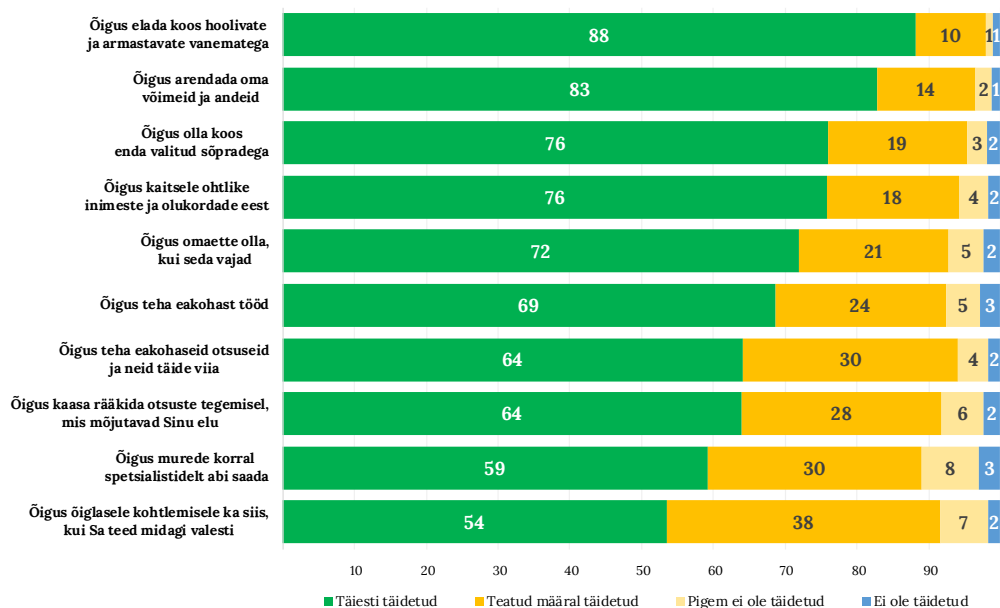

Joonis 29. Teadlikkus lapse õigustest ja ÜRO lapse õiguste konventsioonist (%)

Lapse õigusi rühmitatakse erinevatel viisidel. Üks levinuim on nn 3P jaotus (inglise keeles *provision, protection ja participation*) ehk laste õiguste jagamine hoolitsuse, kaitstuse ja osaluse alateema alla, millele lisandub õigusi läbiv õiglase kohtlemise põhimõte (*non-discrimination*). Küsides 12-aastastelt õiguste toimimise kohta, olime huvitatud, kuivõrd nad tajuvad konventsioonis käsitletud õigusi oma elus täidetuna. Kümnest esitatud õigusest on laste hinnangul enim täidetud õigus olla oma kodus hoitud: 88% lastest leiab, et saab elada koos hoolivate ja armastavate vanematega (joonis 30). Valdav enamus saab arendada oma võimeid (83%), olla koos enda valitud sõpradega (76%) ja olla kaitstud ohtude eest (76%). Osalusega

⁹ Kutsar, D., Soo, K., Strózik, T., Strózik, D., Grigora, B., Bălătescu, S. (2019). Does the realisation of children's rights determine a good life in eight-year-olds' perspectives? A comparison of eight European countries. *Child Indicators Research*, 12, lk. 161–183.

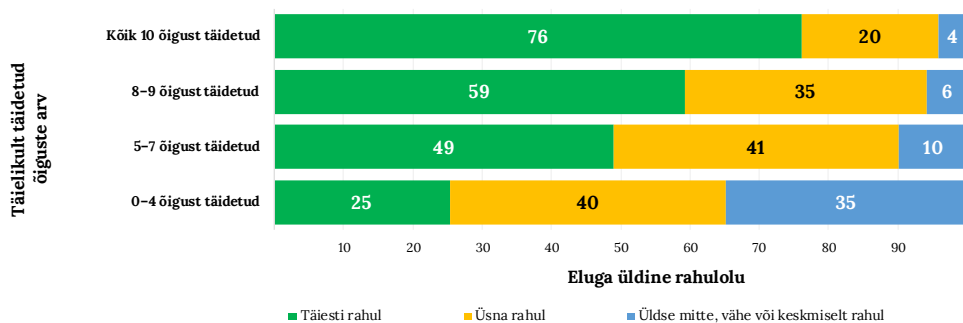
seotud õigused, nt õigus teha eakohaseid otsuseid ja neid ellu viia ning kaasa rääkida oma elu puudutavate otsuste tegemisel, on täidetud väiksemal osal, kahel kolmandikul lastest. Veelgi vähem täidetuks hindavad lapsed aga teist kaitsega seotud õiguse täitmist. Vaid 59% lastest leiab, et nad saavad vajadusel spetsialistilt abi, 11% hinnangul ei ole see õigus pigem või üldse mitte täidetud. Kõige vähem on laste sõnul täidetud aga kõiki õigusi läbiv õiglase kohtlemise põhimõte: veidi üle poole lastest arvab, et neid koheldakse õiglaselt ka siis, kui nad on teinud midagi valesti, ja ligi kümnendiku arvates see nii ei ole.

Joonis 30. Lapse õiguste täidetus oma elus 12-aastaste hinnangul (%)

Järgnevalt lugesime iga lapse puhul kokku, mitu õigust on ta täidetuks hinnanud, ning vaatasime, kuivõrd täidetud õiguste arv seostub eluga rahuloluga. Viies lastest (21%) on märkinud, et kõik nimetatud õigused on nende elus täielikult täidetud. Neljandik lastest peab täidetuks 8–9 õigust ja sama palju on neid, kelle elus on täidetud kuni neli õigust.

Jooniselt 31 on näha, et lapsed, kelle elus on täidetud rohkem õigusi, on tõenäolisemalt ka oma eluga rohkem rahul. Lastest, kes märkisid kõik nimetatud õigused täidetuks, on üle kolmveerandi oma eluga täiesti rahul ja viies on üsna rahul. Kui aga täidetud õigusi on märgitud vähem, on ka eluga rahulolevate laste osakaal koheselt madalam. Lastest, kelle hinnangul on täidetud vaid kuni neli õigust (st enamuse ei ole täidetud), on oma eluga täiesti rahul vaid neljandik ja 35% pigem ei ole.

Joonis 31. Realiseerunud õiguste arv ja üldine eluga rahulolu 12-aastaste hinnangul (%)

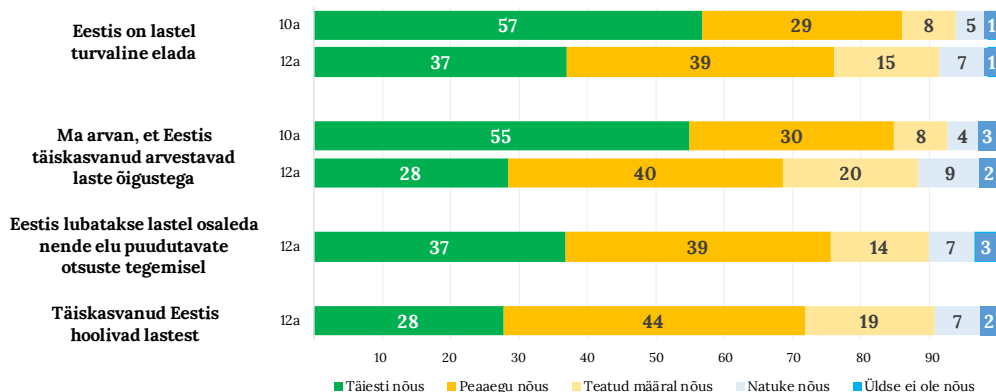
Soolised ja keelepõhised erinevused

- Poiste hulgas on tüdrukutega võrreldes veidi rohkem neid, kes väidavad, et on kuulnud ÜRO lapse õiguste konventsiooni olemasolust.
- Tüdrukute hulgas on poistega võrreldes rohkem neid, keda koheldakse nende enda hinnangul õiglaselt ning kes saavad arendada oma võimeid ja andeid.
- Vene lapsed on enda hinnangul lapse õigustest ja konventsioonist teadlikumad kui eesti lapsed. Näiteks teab 62% vene lastest, mis õigused neil on, ning 41% on kursis konventsiooni olemasoluga (eesti lastest vastavalt 51% ja 30%).
- Eesti lapsed väidavad vene lastest sagedamini, et nad saavad kaasa rääkida otsuste tegemisel ja olla koos enda valitud sõpradega.

KAS LASTEL ON EESTIS HEA ELADA?

Eelnevast laste õiguste täidetuse analüüsist selgus, et kõige rohkem on laste elus täidetud hoolitsusega seotud õigused lapse kodus, kuid kui lapsel on mure, siis õiguse suhtes spetsialistidelt abi saada on lapsed pigem kriitilised. Kuidas aga lapsed hindavad laste elu Eestis üldisemalt? Kuivõrd on Eesti nende jaoks turvaline koht elamiseks ja kuivõrd täiskasvanud arvestavad laste õigustega ning lasevad neil ise otsustada? Kuivõrd täiskasvanud hoolivad Eestis lastest? Nendele küsimustele vastasid 10- ja 12-aastased lapsed.

Selgus, et 10-aastased on 12-aastastega võrreldes ka nendes küsimustes positiivsemad: üle poole 10-aastastest nõustub täielikult, et lastel on Eestis turvaline elada ja täiskasvanud arvestavad laste õigustega (joonis 32). Vanimas vanuserühmas on sellisel seisukohal märgatavalt vähem vastajaid. Veidi enam kui kolmandik 12-aastastest nõustub täielikult, et Eestis lubatakse lastel osaleda oma elu puudutavate otsuste tegemisel. Selles, et täiskasvanud lastest hoolivad, on täiesti veendunud aga ainult iga neljas 12-aastane.

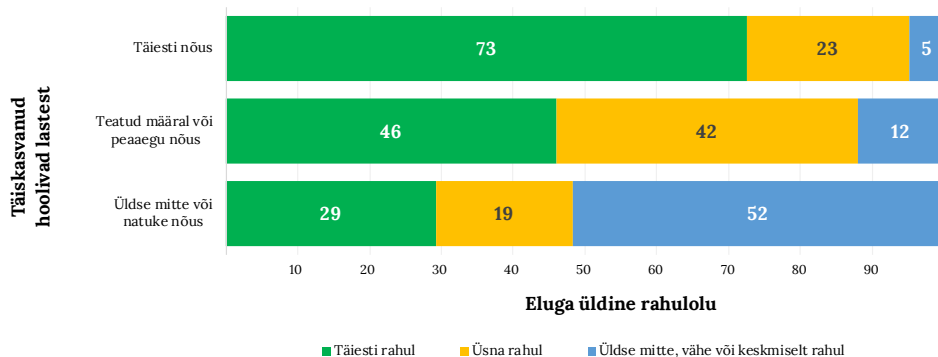

Joonis 32. Laste elu Eestis 10- ja 12-aastaste hinnangul (%)

Märkus: 10-aastastel lastel ei palutud hinnata kahte viimast väidet.

Laste hinnangutes sellele, kuivõrd hoolivad täiskasvanud Eestis lastest, peegelduvad nende hinnangud kodu ja kooli kohta. Kogemused kodus ja koolis mõjutavad seda, kuidas lapsed näevad täiskasvanuid Eestis laiemalt. Selgus, et 12-aastased lapsed, kelle arvates täiskasvanud Eestis lastest hoolivad, peavad ka oma vanemaid ja õpetajaid rohkem hoolivateks ja mure korral aitavateks kui need, kelle arvates täiskasvanud eriti või üldse ei hooli lastest. Samuti on täiskasvanute hoolimises veendunud lapsed kogenud viimase kahe nädala jooksul enam positiivseid emotsioone ning on rohkem rahul oma eluga üldiselt. Oma eluga on täiesti rahul 73% lastest, kes nõustuvad täielikult, et täiskasvanud Eestis hoolivad lastest (joonis 33). Seevastu ei ole oma eluga eriti rahul suurem osa lastest, kes ei nõustu üldse või nõustuvad vähe, et täiskasvanud Eestis lastest hoolivad. Järelikult see, mis toimub lastega nende kodus, koolis ja sõpradega suheldes, mõjutab nende arvamust kogu ühiskonnast laiemalt.

Kokkuvõttes on Eestis lastel hea elada, kuid üldise positiivsuse taustal ei tohi unustada neid, kelle subjektiivne heaolu on madal. 12-aastaste seas on umbes 15% selliseid lapsi, kelle tundmustes on ülekaalus negatiivne.

Joonis 33. Nõustumine väitega „täiskasvanud hoolivad lastest“ ja eluga üldine rahulolu 12-aastased (%)

Soolised ja keelepõhised erinevused

- Eesti lapsed nõustuvad vene lastest enam, et Eestis on lastel turvaline elada. Näiteks 10-aastastest eesti lastest 65% ja vene lastest 42% peab Eestit turvaliseks elukohaks.
- Eesti lapsed usuvad vene lastest enam, et täiskasvanud Eestis arvestavad laste õigustega. Näiteks 10-aastastest eesti lastest 58% ja vene lastest 49% nõustub sellega täielikult.

KOKKUVÕTE

Käesolevas trükises andsime ülevaate Eestimaa laste subjektiivsest heaolust rahvusvahelise uuringu *Children's Worlds* põhjal. Uuringuga koguti arvamusi oma elu eri tahkude ja iseenda kohta 8-, 10- ja 12-aastastelt lastelt ning kokku osales 2018. aastal küsitluses üle 3000 vastaja. Põhitulemused on kokkuvõetult järgmised:

- Valdav enamus lastest tunneb end kodus turvaliselt ja hoituna ning nad saavad mure korral pereliikmetelt abi. Laste arvates on vanemad aga vähem valmis neid ära kuulama ja otsuste tegemisse kaasama.
- Peaaegu kõigil lastel on olemas korralikud riided, jalanõud ning koolis käimiseks vajalikud asjad. Suur osa lastest saab ka taskuraha, kuid viiendikul 8-aastastest ja kümnendikul vanematest lastest taskuraha ei ole. Enamik lastest (83–90%) saab enda sõnul alati piisavalt süüa.
- Ligi 5% 12-aastaste laste hinnangul on pere rahaline olukord kehv: ressursse jätkub vaid toiduks, maksudeks ja muuks hädavajalikuks, mõnel juhul isegi mitte selleks.
- Valdav enamik lastest tunneb end koduümbruses liikudes väga turvaliselt ning nende arvates on seal piisavalt kohti, kus mängida ja aega veeta. 12-aastased on kodukandi turvalisuse ja mängukohtade piisavuse suhtes kriitilisemad kui nooremad lapsed.
- Enamikul Eesti lastel on enda hinnangul piisavalt sõpru ja suur osa neist saab sõpradega hästi läbi. Nooremad lapsed arvavad vanematest lastest enam, et sõber aitab mure korral.
- Ligi kaks kolmandikku lastest kohtub oma sõpradega väljaspool koolitunde vähemalt kolm korda nädalas. 12-aastased saavad sõpradega kokku harvem kui nooremad lapsed. Väike osa lapsi (4%) ei kohtu sõpradega väljaspool koolitunde. Sellistel lastel on üldse vähe sõpru, samuti ei ole nende suhted sõpradega kõige paremad ning lootus sõprade abile mure korral on väike.
- Umbes pool kuni 10-aastastest lastest on rahul koolis õpituga ja oma eluga õpilasena. Enamik neist tunneb end koolis turvaliselt ja peab õpetajaid hoolivaks ning mure korral aitajaks. Veidi üle poole 8- ja 10-aastastest nõustub väitega, et õpetajad kuulavad neid ja arvestavad lapse poolt räägituga. 12-aastaseid iseloomustab aga suurem kriitilisus õpetajate suhtes. Nende hulgas on peaaegu poole vähem lapsi, kes usuvad, et õpetajad neist hoolivad, vajadusel aitavad ning on valmis neid ära kuulama ja kuulduga arvestama. Kodule antud hinnangutes ei ole erinevused vanusegruppide lõikes nii märgatavad kui kooli puhul.
- Paljud lapsed on koolis puutunud kokku kiusamisega. Kõige rohkem on kiusamist kogenuid 8-aastaste hulgas, kellest ligi 60% on vähemalt korra kuus löödud, narritud või tõrjutud. Vanusega kiusamist (eriti löömist) kogenuite osakaal langeb.
- 8- ja 10-aastaste ajakasutus on suhteliselt sarnane. Suur osa neist (80%) teeb igapäevaselt

koolitoid, veedab aega koos perega ja vaatab televiisorit (umbes 60%). Noorimad lapsed teevad vanemate lastega võrreldes rohkem sporti ja veedavad vaba aega väljas. 12-aastased kasutavad noorematega võrreldes aga sagedamini sotsiaalmeediat, teevad vähem igapäevaselt koolitoid ja sporti ning veedavad harvem aega koos perega.

- Kuni 13-aastastel lastel soovitatakse ööpäevas magada vähemalt 9 tundi. Tulemused näitasid, et vaid 31% 12-aastastest lastest magas koolipäeva eelisel ööl nii kaua. Kolmandik lastest magas 8–9 tundi, 14% lastest aga vähem kui 7 tundi.
- Ligi pool 10- ja 12-aastastest lastest tunneb ülekaalukalt positiivseid emotsioone. Küllalt palju on ka selliseid lapsi (eriti 12-aastaste seas), kes on üldiselt rõõmsad ja energilised, kuid aeg-ajalt on pinges ja tüdinud. Tähelepanu äratav 15% vanema vanuserühma lastest, kes on enda hinnangul pigem kurvad ja apaatsed kui õnnelikud, energilised ja rahulolevad.
- Ligi 75% kuni 10-aastastest ja 52% 12-aastastest on oma eluga täiesti rahul. Enamik 8- ja 10-aastaseid on täiesti rahul oma tervise, välimuse, turvatunde ja neile antud vabadusega. 12-aastased nii rahulolevad ei ole: nende seas on vähem neid, kes on rahul oma välimusega, tuleviku väljavaadetega ning sellega, kui palju täiskasvanud neid kuulda võtavad.
- Enam kui pool 10-aastastest ning kolmandik 12-aastastest usub, et Eestis on lastel turvaline elada. Veidi enam kui neljandik 12-aastastest on täiesti nõus, et täiskasvanud Eestis arvestavad laste õigustega ning hoolivad lastest.
- 12-aastastest 55% teab, millised õigused on lastel, ning kolmandik on kuulnud ÜRO lapse õiguste konventsioonist. Nooremate laste seas on õigustest ja konventsioonist kuulnud oluliselt vähem. 12-aastaste hinnangul on nende elus enim täidetud õigus elada koos hoolivate ja armastavate vanematega ning arendada oma võimeid. Õigus otsustada ja kaasa rääkida oma elu puudutavate otsuste tegemisel on täidetud 64% lastel. Kõige vähem on laste sõnul täidetud õigus õiglasele kohtlemisele.
- Suhteid vanemate, sõprade ja õpetajatega paremaks hindavad lapsed on enam rahul ka oma eluga üldiselt. Samuti on laste eluga rahulolu seotud nende ära kuulamise ja osalemisega oma elu puudutavate otsuste tegemisel kodus ja koolis. See väljendub õnnetundes ja energilisuses. Erinevates kohtades heaolu kogevad lapsed peavad täiskasvanuid Eestis lastest hoolivateks ning nende õigusi arvestavateks.
- Tüdrukud saavad mure korral pereliikmetelt, sõpradelt ja kaasõpilastelt enda hinnangul rohkem abi kui poisid. Samuti peavad tüdrukud õpetajaid enam hoolivaks ning on harvem koolikiusamise ohvrid kui poisid. Poisid on tüdrukutest rohkem rahul oma välimuse ja turvalisusega ning on optimistlikumad tuleviku suhtes. Tüdrukud arvavad poistest enam, et nad saavad arendada oma võimeid ja andeid ning neid koheldakse õiglaselt.
- Eesti laste hulgas on vene lastega võrreldes rohkem lapsi, kes arvavad, et vanemad ja õpetajad kuulavad ja arvestavad nende poolt räägituga ning kaasavad neid otsuste tegemisse. Vene lapsed muretsevad rohkem pere rahalise olukorra pärast. Eesti lapsed usuvad enam, et Eestis on turvaline elada. Eelkõige nooremad eesti lapsed tunnevad

end kodus ja koolis turvaliselt. Eesti lastega võrreldes on vene lapsed kogenud enam koolikiusamist. Vene lapsed veedavad rohkem aega perega koos ning saavad vajadusel sõpradelt abi. Nad on ka üldiselt rohkem rahul oma eluga kui eesti lapsed.

Kuigi üldine pilt laste subjektiivse heaolu kohta on suhteliselt hea, tuleb silmas pidada, et heaoluhinnangud ongi tavapäraselt positiivse kaldega mitte ainult lastel, vaid ka täiskasvanutel. Seda enam on oluline märgata lapsi, kelle heaolu on teiste lastega võrreldes madalam ja uurida selle põhjusi. Madal heaolu hinnang võib olla seotud nii lapse endaga (nt tervise seisund, madal eneseusk jne) kui ka suhetega kodus (nt halvad suhted pereliikmete vahel) ja koolis (suhted õpetajate ja kaasõpilastega) ning sõpradega või nende puudumisega. Madala subjektiivse heaolu tasemega lastel on toimevõimekus pärsitud, kuna nende probleemid kuhjuvad ning võivad olla kestvad. Selleks et lapse olukorda mõista, on esmatähtis teda kuulata ja usaldada seda, mida ta räägib ning sellega arvestada. Loomupäraselt aktiivse toimevõimeka subjektina vajab laps osalustunnet (informeeritust, kaasatust) igapäevastes tegevustes. Just ühise toimevõimekuse teostamine on keeruline, kuna eeldab täiskasvanutelt häid sotsiaalseid oskusi, nt kuidas lapsega kontakti hoida, teda õiglaselt kohelda, mure korral varaselt märgata ning aidata kaasa lahenduste leidmisele ka keerulistes igapäevaolukordades.

LASTEL ON HEA SIIS, KUI NAD SAAVAD KOOS PEREGA (EKRAANIVABA) AEGA VEETA

“

Mulle meeldib seal peres elada, mulle meeldib see, et kõik armastavad ja ei lähe nagu tülli. Sellepärast see ongi kõige parem pere. – *Krister, 11a*

Aja veetmine perega on minu jaoks tähtis sellepärast, et /.../ see nagu toob meid rohkem kokkupoole ja just siis kui me aega veedame, siis me saame üksteise uudistest teada ja nende tunnetest. Minu arust on palju lõbusam kõikidega koos, kui lihtsalt üksi. – *Oliver, 12a*

Minu sõbral on siukene päev, et pühapäev on täitsa nutivaba päev, aga meie peres on see nii, et kui juba kell kaheksa on, siis ei tohi enam mina ega ka issi ja emme olla enda telefonis või kuskil nutiseadmes. /.../ No ma arvan, et see on tegelikult päris tore. Alguses see mulle ei meeldinud, sest mul oli ilma ekraanita igav, aga no ma loen ja siis me mängime koos emmega. – *Janne, 7a*

Ma olen juba nii kaua aega nii hea laps olnud. Sa võiksid nüüd natuke minuga mängida. – *Emil, 5a, korraldused arvutis tööd tegevale täiskasvanule*

Nad [kaks sõpra] veedavad mõlemad hästi palju aega arvutis ja kui nad on arvutis, siis nad on perest eemal ja nad mõlemad on sellised nagu. Neil ei ole alati kõige positiivsemad mõtted, vaid nad kipuvad vahepeal negatiivseks muutuma. /.../ Positiivsed mõtted toovadki pered kokku.

– *Rasmus, 12a*

”

REEGLID ON OLULISED, AGA REEGLID PEAVAD OLEMA ÕIGLASED JA KÕIGI JAOKS

“

Muidu kui reegleid ei ole, sa võid kõike siis teha. Maailm võib hädas olla. Tead, kui laps võtab näiteks püssi ja tulistab sellega, päris püssi – see on väga halb /.../ Siis võib keegi isegi surma saada. – *Karl, 5a*

No sellised haiget tegemise karistused ei pane, ma arvan. Näiteks vitsa andmine ei pane lapsi hästi käituma. Ei aita. Siis laps lihtsalt saab haiget. – *Anastasia, 7a*

”

PROBLEEMIDE LASTE EEST VARJAMINE EI TÕSTA LASTE HEAOLU

“

Aga ma sain sellest [vanemate tulevasest lahutusest] teada alles siis, kui ma elasin oma pärisisast lahus ja ema rääkis mulle tegelikult kõik ära. Tegelt oleks võinud alguses kohe rääkida, nii nagu asjad on. – Mia, 14a

Vahepeal ma nagu tundsin, et mina olen selles süüdi, et nad hakkasid nagu riidlema.

– Keiti, 14a

”

LASTE HEAOLU KOOLIS TAGAVAD HEAD SUHTED JA MUGAVAD TOOLID

“

Et kui oled koolis, saad vabalt suhelda, õpetajad austavad sind ka, mitte ei ole ainult nii, et lapsed peavad õpetajaid austama. Et oleks kõik võrdne. – Georg, 12a

Laste heaolu koolis on see, kui keegi neid ei kiusa. Mul on see. – Priit, 12a

Klassis võiksid vähemalt pehmed toolid olla. Sa istud 45 minutit, sa istud sellel kõval toolil /.../
Võiks vähemalt mingi seljapehmenus olla ja pepupehmenus ka.

– Sander, 12a

See annab hästi hea enesetunde, kui sa saad hea hinde. – Sten, 13a

Kodutööd on nagu põhiline asi, mis lihtsalt ei meeldi kellelegi. – Uku, 13a

”

Valik laste sõnumeid Tartu Ülikooli üliõpilaste lõputöödest
(L.-M. Mandel, 2015; E. Mägi, 2016; S. Alekand, 2017; E. Jürgenson, 2017)

“Kasside Akadeemia pikaajalised uuringud on näidanud, et õnnelikud, iseenda ja oma eluga rahuolevad ning normaalse enesehinnanguga lapsed kohtlevad kasse paremini ning suudavad tõhusamalt panustada oma kassidest sõprade heaolusse kui nende rahuolematumad eakaaslased.”

professor Alexander Sassius